

FLERE I YRKE—FÆRRE BARN?

OM ENDRINGER I BARNETALL,
UTDANNING OG
YRKESAKTIVITET

WORKING MOTHERS — FEWER CHILDREN?

ABOUT CHANGES IN NUMBER OF
CHILDREN, EDUCATION, AND
EMPLOYMENT

Av

AN-MAGRITT JENSEN

ARTIKLER FRA STATISTISK SENTRALBYRA 147

FLERE I YRKE—FÆRRE BARN?

**OM ENDRINGER I BARNETALL,
UTDANNING OG
YRKESAKTIVITET**

WORKING MOTHERS — FEWER CHILDREN?

**ABOUT CHANGES IN NUMBER OF
CHILDREN, EDUCATION, AND
EMPLOYMENT**

Av

AN-MAGRITT JENSEN

**STATISTISK SENTRALBYRA
OSLO—KONGSVINGER 1983**

**ISBN 82-537-2007-6
ISSN 0085-431x**

EMNEGRUPPE

Befolkning

STIKKORD

**Data om kvinner
Sosiodemografi**

FORORD

Denne artikkelen tar sikte på å belyse i hvilken grad endringer i fruktbarhet kan knyttes til økende utdanning og yrkesaktivitet.

Artikkelen bygger for det meste på data fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977. Her drøftes utviklingen for de tre kohorter av kvinner som ble født henholdsvis i fem-årene før, under og umiddelbart etter siste verdenskrig. Den sentrale problemstilling er i hvilken grad nedgangen i barnefødsler kan føres tilbake til at flere blant de yngre kvinnene har fått høyere utdanning og vært mer yrkesaktive i samlivsperioden, sammenlignet med de eldre kvinnene. Problemstillingen blir i hovedsak belyst ved hjelp av en dekomponeringsteknikk. Helge Brunborg har vært behjelpelig med denne.

Arbeidet er en del av forskningsprogrammet "Fruktbarhetsmønsteret i Norge" og er finansiert med støtte fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

Statistisk Sentralbyrå, Oslo, 25. november 1983

Arne Øien

PREFACE

In this article we want to throw light on to what extent changes in fertility during post-war period may be attached to increasing levels of education and employment among women who are or have been married, or who have experience from cohabitation without marriage.

The article is based on data from the Norwegian Fertility Survey 1977. It deals with the development of three cohorts of women who were born in the five years before, during and immediately after the Second World War, respectively. The central approach is to what degree the decline of fertility may be attached to increasing education and labour force participation among the youngest women during marriage or cohabitation, as compared to older women. This question is analysed by means of a decomposition method. Helge Brunborg has assisted on this part.

The investigation is part of "An extended program for fertility research" and is carried out with financial support from the Ministry of Consumer Affairs and Government Administration.

Central Bureau of Statistics, Oslo, 25 November 1983

Arne Øien

INNHold

	Side
1. Innledning	7
1.1. Datagrunnlag	7
1.2. Perspektiver på fruktbarhet og yrkesaktivitet	8
1.2.1. Samfunnsnivå	8
1.2.2. Gruppenivå	10
1.2.3. Individnivå	12
1.3. Tre kohorter	14
1.3.1. Førkrigsgenerasjonen	15
1.3.2. Krigsgenerasjonen	15
1.3.3. Etterkrigsgenerasjonen	16
2. Utvikling i fruktbarheten i etterkrigsperioden	18
2.1. Fødsler etter alder	19
3. Fruktbarhet, utdanning og yrkesaktivitet i tre kohorter kvinner	24
3.1. Realisert og forventet barnetall	24
3.2. Barnetall og utdanning	25
3.3. Barn og yrkesaktivitet	27
3.3.1. Daglig arbeidstid	27
3.3.2. Stabil/avbrutt yrkeskarriere	28
3.3.3. Yrkestilknytning i tre kohorter	29
3.4. Barnetall, utdanning og yrkesaktivitet	30
3.5. Fordeling av antall barn	33
4. Utdanning, yrke og nedgang i barnetall	38
4.1. Prinsipper ved dekomponering	39
4.2. Nedgang i barnetall, økning i utdanning	41
4.3. Nedgang i barnetall, økning i yrkesaktivitet	45
4.4. Nedgang i barnetall, økning i utdanning og yrkes- aktivitet	45
4.5. Etterkrigsgenerasjonen, et vannskille?	49
5. Sammendrag	52
Sammendrag på engelsk	54
Litteratur	57
Utkommet i serien Artikler fra Statistisk Sentralbyrå (ART)	59

CONTENTS

	Page
1. Introduction	7
1.1. Data	7
1.2. Perspectives on fertility and employment	8
1.2.1. Society level	8
1.2.2. Group level	10
1.2.3. Individual level	12
1.3. Three cohorts	14
1.3.1. Before-war generation	15
1.3.2. War generation	15
1.3.3. Post-war generation	16
2. Development in fertility during post-war period	18
2.1. Births at age of women	19
3. Fertility, education and employment of three cohorts of women	24
3.1. Realized and expected number of children	24
3.2. Number of children and education	25
3.3. Children and employment	27
3.3.1. Daily working hours	27
3.3.2. Continued/interrupted working careers	28
3.3.3. Stability of employment of three cohorts	29
3.4. Number of children, education and employment	30
3.5. Distribution of number of children	33
4. Education, employment and decline in fertility	38
4.1. Principles of decomposition	39
4.2. Decline in fertility, increase in education	41
4.3. Decline in fertility, increase in employment	45
4.4. Decline in fertility, increase in education and employment	45
4.5. Post-war generation, a watershed?	49
5. Summary	52
Summary in English	54
References	57
Issued in the series Articles from the Central Bureau of Statistics (ART)	59

FLERE I YRKE - FÆRRE BARN?

OM ENDRINGER I BARNETALL, UTDANNING OG YRKESAKTIVITET

1. INNLEDNING

Formålet med denne analysen er å diskutere hvordan endringer i barnefødsler kan knyttes til yrkesaktivitet blant gifte kvinner i etterkrigstid. Vårt utgangspunkt er den nedgang i fruktbarhet som har funnet sted fra slutten av 1960-årene og vi skal knytte denne til tre kohorter av kvinner som alle har hatt sin reproduktive periode i tiden etter 1950. Vi er følgelig interessert i å kartlegge endringer i fruktbarhetsadferd i den yngste kohorten av kvinner, når vi sammenligner den med den eldste kohorten. Disse endringene skal vi diskutere i forhold til de ulike historiske perioder de tre kohortene har vokst opp i.

Samtidig med at vi har hatt en økning i yrkesaktivitet i denne epoken, så har de nye generasjoner fått utvidet sine utdanningsmuligheter betydelig. Det spørsmålet som reises i denne publikasjonen er i hvilken grad det er rimelig å sette fruktbarhetsmønsteret i sammenheng med at store grupper av kvinner har fått høyere utdanning og har økt sin yrkesaktivitet i etterkrigstiden.

1.1. Datagrunnlag

Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 er den viktigste datakilden for denne artikkelen. Her ble 4 137 kvinner i alderen 18-44 år (født 1933 - 1959) intervjuet. Av disse har vi tatt utgangspunkt i de 2 138 kvinnene som hadde erfaring fra samliv med en mann, og som var 29 år eller eldre (født 1933 - 1948). Dette innebærer at de var eller hadde vært gift og/eller levde/hadde levd i samliv uten vigsel. Det ble følgelig ikke tatt hensyn til hvorvidt forholdet fortsatt eksisterte, eller hadde opphørt. Det målet vi har benyttet for yrkesaktivitet er også knyttet til samlivsperioden og er beregnet som tid tilbrakt i yrkeslivet av total tid i samliv.

Den nedre aldersgrense på 29 år ble satt så høyt for at kvinnene skulle ha gjennomløpt en rimelig del av sin fødeaktive periode, og så lavt for at vi skulle klare å fange opp nye tendenser blant de yngre kvinnene.

For å få et innblikk i den utvikling som har funnet sted blant de yngste kvinnene i tiden etter intervjuetidspunktet, har vi hentet informasjon fra Det sentrale personregister. Vi bygger her på upubliserte data, tilrettelagt av Helge Brunborg.

1.2. Perspektiver på fruktbarhet og yrkesaktivitet

Det gamle ordspråket: "Uløkk har gift så mange" har nok mindre relevans i dag enn for 50 år siden. Barn er nå ofte et resultat av valg, og det er ikke kvinnens valg alene. Men det å bli mor har nok hatt en langt sterkere innvirkning på livsløpet, enn det å bli far. Her er det i ferd med å skje klare endringer med hensyn til i hvilken grad morsrollen er et utfyllende alternativ til mannens yrkesrolle. Vi vet ikke så mye om drivkreftene bak en slik endring. Men endringene kommer til uttrykk på ulike måter. Diskusjonen om forholdet mellom barnefødsler og yrkesaktivitet kan grovt sagt sies å ha vært ført på tre nivåer. For det første har det vært en diskusjon om hvilke endringer som har kommet først i tid når vi sammenligner de langsiktige tendenser. Dette kan vi kalle samfunnsnivå. For det andre har det vært spørsmål om hvilke grupper i befolkningen som så og si bærer endringer fram. Det kan vi kalle gruppenivå. Og for det tredje er det en diskusjon om individers valg, preferanser eller utsetthet. Det kan vi kalle individnivå. Vi skal her kort diskutere noen av de mekanismer som kan ha hatt betydning og hvordan en endring mellom to forhold kan være både drivkraft og virkning avhengig av historiske epoker, av ulike grupper og individuelle forhold.

1.2.1. Samfunnsnivå

En direkte forbindelseslinje mellom fruktbarhet og yrkesaktivitet kunne være et positivt svar på spørsmålet om den økte yrkesaktivitet blant gifte kvinner i tid ligger forut for nedgangen i barnefødsler. Dette synes ikke å være tilfelle når vi strekker de lange historiske linjene. Nedgangen i barnetallet innen familiene kan føres hundre år tilbake i tid, og overgangen fra "mangebarnsfamilien" til "fåbarnsfamilien" fant sted i begynnelsen av dette århundre (Fure, Randsborg og Sogner 1982). En oversikt over utviklingen i gjennomsnittlige barnetall innen ekteskap, viser et sterkt fall i antall barn i årene fra 1920 til 1950, deretter har tendensen jevnet seg mer ut. Utviklingen i yrkesprosenter for gifte kvinner viste liten endring fram til 1950. Inntil da var det svært uvanlig at gifte kvinner var yrkesaktive etter folketellingens definisjon. Men ved den neste folketelling, som fant sted i 1960, hadde det inntruffet en

klar endring. Fra denne tiden har vi hatt en sterk og uavbrutt økning i gifte kvinners yrkesaktivitet (Ljones 1984).

Når vi trekker inn de lange historiske linjene, er det ikke tvil. Fallet i barnetall fant sted før gifte kvinner gikk ut i yrkeslivet i stor målestokk. Like fullt kan det eksistere en indirekte forbindelseslinje mellom fruktbarhet og yrkesaktivitet på samfunnsnivå i perioden 1920 - 1950. Man kan her betrakte yrkesaktivitet som en utvidelse av den tradisjonelle kvinnerollen. Selv om dette ikke gir seg utslag i tall, så er det like fullt klart at folketellingsdata gir begrensede informasjoner på dette feltet. Kvinner skulle kun oppgi sitt yrke dersom dette var deres "viktigste kilde til inntekt". Det var det som regel ikke. Gifte kvinner tilførte ofte familien en biinntekt, men de oppfattet sjelden dette som hovedkilden. Selv om man også ifølge folketellingen skulle registrere biinntekt, så kan mange kvinner ha opplevd dette som irrelevant for deres egen situasjon. I denne perioden ble søkelyset rettet mot så vel barnefødsler som yrkesaktivitet. Katti Anker Møller og Elise Ottesen Jensen var aktive i mellomkrigsårene. Karl Evang startet sitt legetidsskrift der han tok opp spørsmål omkring prevensjon og barnebegrensning. Alva Myrdal og Doris Klein skrev "Women's two roles" i 1957, altså før man kunne registrere den sterke økningen i yrkesaktiviteten. Indirekte kan man si at nedgangen i barnefødsler kan ha vært en orientering mot en ny kvinnerolle, som først ble realisert flere år seinere.

Det kan være flere grunner til å se på perioden etter 1950 adskilt fra perioden før 1950. Rundt 1950 var normen om fåbarnsfamilien mer eller mindre etablert som et ideal. Dette gav mange av de gifte kvinnene anledning til å gå ut i arbeidslivet i store deler av livet, uten at dette kom i konflikt med deres morsoppgaver. Det vil si når de hadde lagt småbarnsperioden bak seg.

Fruktbarheten i ekteskap holdt seg relativt stabil fra ca. 1950 og fram til slutten av 1960-årene, da den falt markant (Moen og Sevaldson 1982).

Yrkesaktiviteten blant gifte kvinner viste en jevn, men svak stigning fram til rundt 1960. Fra da har vi hatt en sterk stigning i gifte kvinners yrkesdeltakelse. I 1970-årene steg yrkesprosenten blant gifte kvinner med 25 prosent og i samme periode falt det samlede fruktbarhetstall med like mange prosent (Jensen 1981a). På slutten av 1970-årene var

to-inntektsfamilien dominerende. Kjernefamiliens "storhetsperiode" var et tilbakelagt stadium. Den klassiske en-inntektsfamilien med to barn i barnetrygdalder utgjorde da under 5 prosent av familiene (Skrede 1982).

De kvinnene som gikk ut i arbeidslivet fra 1950-årene var mødre til en ny generasjon av kvinner som både vokste opp med den erfaring at også kvinner har en oppgave å fylle utenfor hjemmet, og som ikke minst fikk anledning til å ta utdanning som kvalifiserte dem for denne oppgaven. Den nedgang vi har hatt i barnetall den seinere tid, kan vi følgelig knytte til døtrene av de første generasjoner gifte kvinner som i større omfang gikk ut i arbeidslivet. Dette var unge kvinner som i økende grad opplevde at enten deres egne mødre, eller deres venniners mødre tok seg en jobb når barna mer eller mindre kunne passe seg selv. Unge døtre kunne fastslå ved selvsyn, eller ved selvopplevelse, at det ikke eksisterte et klart valg mellom ekteskap eller yrke. Skulle de så velge sine mødres spor der småbarnsomsorg og yrkesaktivitet ble forsøkt lagt til ulike faser av livsløpet, eller skulle de finne sine egne med en kombinasjon av de to aktiviteter i alle faser av livsløpet? Det ville ikke være urimelig å si at for etterkrigsperioden kan det eksistere en direkte sammenheng mellom nedgang i barnetall og økning i yrkesaktivitet.

Årsak og virkning i forholdet mellom barnetall og yrkesaktivitet kan altså tenkes å endres over tid. Indirekte kan vi tenke oss at flere faktorer samtidig virker inn både på barnetall og på yrkesaktivitet. Dette kan være faktorer som at en større andel av befolkningen ble bosatt i storbyer der negative sider forbundet med å ha småbarn kan oppleves som sterke, f.eks. trafikkmiljøet eller mangel på frie utfoldelsesmuligheter. Det kan være sider ved samfunnsutviklingen som ikke oppleves som gunstige for å anskaffe mange barn, som angsten for framtiden overhodet, og som kan fremme alternative aktiviteter blant kvinnene.

1.2.2. Gruppenivå

Kan det tenkes at den økningen i gifte kvinners yrkesaktivitet som særlig skjøt fart fra 1960-årene, hadde som følge at det var de yrkesaktive kvinnene som fikk færre barn, mens de hjemmeværende ikke reduserte sitt barnetall? Etersom de yrkesaktive gifte kvinnene økte i antall, kunne man i så fall si at dette i seg selv ville føre til en nedgang i barnefødsler. Det ville eksistere en direkte linje mellom barnetall og yrkesaktivitet. Mye forskning er gjort innen dette feltet og konklusjonene er svært avhengige av hvordan man måler yrkesaktivitet. Hovedstrømmen ser

likevel ut til å gå i retning av at det eksisterer et negativt forhold mellom barnetall og yrkesaktivitet blant gifte kvinner.

På den annen side er det ikke slik at vi har god innsikt i hva dette negative forhold består i når vi ser på ulike grupper av kvinner. Og så vel yrkesaktivitet som barn kan fylle ulike behov. For en del kvinner kan yrkesrollen være attraktiv. For en del kan morsrollen være den viktigste. Yrkesaktivitet har både en psykologisk og økonomisk side.

I flere forskningsarbeider er det funnet at kvinner gift med menn med lav inntekt, ofte er yrkesaktive (Rallings and Nye 1979). I Norge kommer ikke denne tendensen fram i tilgjengelig statistikk fra vår nyeste undersøkelse om kvinners arbeid (NOS B 242, 1981). Her kan det se ut til at yrkesaktiviteten i liten grad er påvirket av mannens inntekt (tabell 15). Antagelig blir mannens inntekt et for grovt mål til å si noe om familiens økonomiske situasjon. For eksempel behøver lav pengeinntekt innen primærnæringer ikke bety at familien står svakt økonomisk. Dette vil blant annet være avhengig av familiens tilgang på naturalia, på boligutgifter og på familiestørrelsen. I Hagen og Skredes undersøkelse (1976:87) viste det seg at det var vanskelig å trekke en klar konklusjon om det direkte forholdet mellom mannens inntekt og kvinnens yrkesaktivitet. Derimot fant de at gjennomsnittsinntekten til kvinnene varierte med mannens sosioøkonomiske status. Og de av kvinnene som var gift med menn med lavest inntekt hadde høyere inntekt enn kvinner med menn i middelsjiktet. Dette kan ha betydning for forholdet mellom barnetall og yrkesaktivitet blant grupper av kvinner. For barn er også dyrt, og det å ha mange barn kan være en av flere faktorer som nødvendiggjør yrkesaktivitet. Muligens er det en sammenheng mellom familieøkonomi og yrkesaktivitet som kommer fram når vi går inn på videre analyser av barnetall blant yrkesaktive kvinner på ulike utdanningsnivåer. Her finner vi at blant kvinner med lav utdanning har yrkesaktive kvinner på deltid i gjennomsnitt høyere barnetall, enn de hjemmeværende kvinnene (Jensen 1981b). Amerikanske undersøkelser har konkludert med at kvinner som arbeider fordi de ønsker dette, venter færre barn enn kvinner som arbeider fordi de må (Hoffmann 1974). Altså en direkte linje, men der barnetall innen grupper av kvinner har en positiv innvirkning på deres yrkesaktivitet.

Påvirkningen mellom yrkesaktivitet og barnefødsler kan følgelig gå i flere retninger samtidig. Det kan være kvinner som har en plan over livet sitt og begrenser det antall barn de føder, for å kunne opprettholde sin aktivitet i yrkeslivet. Og det vil være kvinner som velger motsatt. Det vil være kvinner som ikke befinner seg i en "valgt" situasjon

og som må gå ut i yrkeslivet for å holde familieøkonomien flytende. Det er ikke urimelig å tenke seg at unge familier står overfor dilemmaet at for å kunne utvide familien, må de skaffe seg et passende stort sted å bo - og for å kunne gjøre dette må både mann og kone jobbe for å dekke utgifter til lån og husleie.

Uavhengig av hvilken retning påvirkningen går mellom barnefødsler og yrkesaktivitet og uavhengig av graden av plan over disse to forhold i livet, kan vi si at det er rimelig å anta en direkte linje mellom forholdet barn - yrkesaktivitet for grupper av kvinner.

Også indirekte kan det tenkes flere forhold som kan påvirke barnefødsler og yrkesaktivitet. Det kan tenkes at økningen i yrkesaktivitet danner et grunnlag for andre normer og verdier for de fleste kvinner. Det behøver følgelig ikke bare dreie seg om en praktisk tilpasning for de kvinner som faktisk befinner seg i eller utenfor arbeidsmarkedet. Når mange kvinner deltar i forsørgelsen av familien, kan dette sette et spørsmål ved legitimiteten av å bli forsørget som husmor. Og når mange kvinner faktisk føder to - og kanskje bare ett barn, så kan dette få innvirkning på "hensikten" ved å skulle føde flere enn to barn. Også på andre måter kan det være rimelig å tenke seg en indirekte virkning av forholdet barnetall og yrkesaktivitet. Det at mange kvinner er med på forsørgelsen av familien, kan bety en kraftig økning i levestandard for disse familiene sammenlignet med en-inntektsfamiliene. De vil være istand til å kjøpe seg flere materielle goder. De vil være i stand til å legge inn gode bud på leiligheter, som i sin tur kan innebære en generell økning i boligprisen (Berge 1982). En presset økonomisk situasjon kan føre til at grupper av kvinner begrenser eller utsetter "et nytt barn". Det behøver altså ikke være et spørsmål om prioritering der yrkesaktiviteten blir valgt ut fra kvinnens ønske om selvrealisering.

1.2.3. Individnivå

Den enkelte kvinne må treffe sine beslutninger innen gitte rammer som f.eks. om det finnes arbeidsplasser for kvinner overhodet på det stedet hvor hun bor og hvordan hun kan klare å kombinere en jobb med sine familieforpliktelser. Gitt at rammebetingelsene, som at det eksisterer en aktuell yrkesmulighet, er til stede, så er det mange valg som skal foretas for den enkelte kvinne. Valgene vil være avhengig av familiens preferanser og økonomi, av kvinnens innstilling, av muligheter for barne-tilsyn osv. Kvinnene kan være hjemme. De kan jobbe periodevis etter livsfaser, etter årstider, ukens eller etter døgnets tider. En direkte

sammenheng mellom nedgang i barnefødsler og økning i yrkesaktivitet på individnivå, vil være at kvinner har et yrkesmønster som kommer i et konkurranseforhold til det å ha mange barn.

Dersom vi ser bort fra den opplagte mulighet for at det kan være en seleksjon av subfekunde¹⁾ kvinner blant de yrkesaktive, så vil en forutsetning om konkurranseforhold mellom yrkesaktivitet og barnefødsler, samtidig innebære at de to aktiviteter dekker psykologiske behov som kan erstatte hverandre. Og det er vel en tvilsom antagelse for en stor andel kvinner. En monoton, slitsom og dårlig betalt jobb kan neppe dekke de samme følelser som det å være mor. Tvert om kan man tenke seg at det å bli mor gir en mulighet for å slippe å delta i yrkeslivet, i alle fall for en stund.

Imidlertid kunne dette være en rimelig hypotese for høyt utdannede kvinner. Man kunne tenke seg at de får en yrkesposisjon som er attraktiv både personlig og økonomisk, og at yrkesrollen dermed kan komme i et konkurranseforhold til morsrollen. Her er det nok viktig å trekke inn hvilken historisk fase yrkes- og morsrollen blir utspilt i. For høyt utdannede kvinner som levde i en tid da både utdanning og yrkesaktivitet først og fremst var knyttet til mansrollen, kan barn fungere som en bekreftelse på at man er en riktig kvinne. Barn opprettholder fellesskapet til andre kvinner. Et samtaleemne og en felles opplevelse er gitt, på tvers av de barrierer som utdanning ellers lett skaper mellom kvinner. Barn blir også et "bevis" på kvinnelighet i forhold til menn. Flere analyser tyder på at dette er mekanismer som virker inn i forholdet mellom kvinners barn og yrkesaktivitet. Kvinnelige studenter ved et universitet i USA, gav i en undersøkelse som svar på spørsmålet om det mest kvinnelige de kunne tenke seg: "å få barn" (Hoffmann 1974). Høyt utdannede kvinner skal både kompensere sin lange utdanning og sitt yrkesmønster. I Norge har vi funnet høyere barnetall blant yrkesaktive kvinner med høy utdanning, enn blant dem med middels utdanning (Jensen 1981b).

Hoffmann (1974:95) hevder også at barn kan fungere som en regulator for kvinners karriere innen ekteskap der begge parter har høy utdanning, og særlig da i situasjoner der kvinner ellers kunne komme til å passere sin mann karrieremessig. Dette vil i de fleste tilfelle representere en trussel mot ekteskapet og Hoffmann spør: "What could be a better solution than pregnancy?"

1) Subfekunde er kvinner som av medisinske grunner har problemer med å få barn.

Imidlertid kan de høyt utdannede kvinnes behov for å få bekref-
tet sin kvinnelighet ved barnefødsler, endres når både utdanning og yrkes-
aktivitet blir allment akseptert som en del av kvinnerollen.

Indirekte kan vi tenke oss at de første kvinnene som kombinerte
barn og yrke etterhvert ble "trendsetters" på en slik måte at det å være
hjemneværende ble negativt sanksjonert. Eller på en slik måte at nabo-
lag etterhvert ble tappet for potensielle "medhusmødre" med økt isola-
sjonen for hjemneværende kvinner som resultat. Ettersom yrkesaktivitet
ble mer vanlig ble det nok også mulig å vurdere personlige ressurser uten
den kjønnskulturelle ballast som de få kvinner tidligere har måttet bære.

I denne analysen skal vi konsentrere oss om de mønstre som kan
tegnes over forholdet barnetall og yrkesaktivitet på gruppenivå. I den
grad det er mulig, skal vi også trekke inn samfunnsnivå. Men primært er
vi opptatt av å analysere den utvikling som har funnet sted vedrørende
barnetall og yrkesaktivitet, for noen hovedgrupper av kvinner. Til tross
for de mange muligheter for påvirkninger, både direkte og via generelle
samfunnsendringer, vil vi i utgangspunktet anta at noen typer mønstre er
mer vanlige enn andre. Vi vil også anta at disse mønstre har forsterket
seg i etterkrigstiden. Resultatet kjenner vi. Barnefødsleene har avtatt,
og yrkesaktiviteten har økt. Det er forbindelseslinjen mellom disse to
forhold vi ikke kjenner.

Vi ønsker å diskutere følgende spørsmål: Er det slik at nedgangen
i barnetall kan føres tilbake til bestemte grupper av kvinner, avhengig
av deres utdanningsnivå og yrkesaktivitetsnivå?

Vi skal altså belyse den nedgang i barnetall som har funnet sted
og hvorvidt den kan sies å ha vært generell for alle grupper av kvinner,
eller om den kan knyttes til noen avgrensede grupper av kvinner.

1.3. Tre kohorter

De eldste kvinnene, som var 44 år (født 1933) på intervju-tidspunk-
tet, innledet sin reproduktive periode i begynnelsen av 1950-årene. De
yngste kvinnene som var 29 år (født 1948) på intervju-tidspunktet, innledet
sin i slutten av 1960-årene og begynnelsen av 1970-årene. Ved å innde-
le alle kvinnene i alderen 29 til 44 år i tre aldersgrupper (kohorter), blir
det mulig å se hvilke endringer i fødsels-, utdannings- og yrkesmønstre
som har funnet sted fra begynnelsen av 1950-årene til intervju-tidspunktet
i 1977.

1.3.1. Førkrigsgenerasjonen

Førkrigsgenerasjonen var på intervjutidspunktet i alderen 39 til 44 år. Det betyr at de var født i tiden 1933 til 1938, hva vi kan kalle førkrigstiden. De eldste blant disse kvinnene vil ha en klar erindring av annen verdenskrig og perioden med gjenoppbygging etter denne. De er selv representanter for de laveste barnekullene i norsk historie, inntil denne grensen igjen ble nådd i midten av 1970-årene (Brunborg 1975, Noack og Østby 1981). Samtidig var de ungdom, og til dels unge kvinner under den såkalte "baby-boom" i etterkrigstiden. De innledet jevnt over sin reproduksjonsperiode før arbeidsmarkedet for alvor ble åpnet for gifte kvinner. Svært mange av dem stiftet familie og etablerte et hjem i noe som kan kalles "håpets tid" - i tiden da også industriarbeideren kunne bygge sitt eget hus og etterhvert anskaffe sin egen bil. Denne generasjonen av kvinner fikk ta del i de bedre materielle vilkårene for befolkningen, men de fikk ikke ta del i "utdanningsekspløsjonen". Denne skjøt for alvor fart tidlig i 1960-årene, da de eldste i denne kohorten var rundt 30 år (Sosialt utsyn 1983:181).

1.3.2. Krigsgenerasjonen

Kvinnene i mellomgruppen var i alderen 34 til 38 år på intervjutidspunktet i 1977. De var født i 1939 til 1943 og tilhører "krigsgenerasjonen". De hadde sin ungdomstid i slutten av 1950-årene, da guttene hadde sleik og traktorsko, og jentene dongeri-bukser og tupert hår. De var forløperne for ungdomsopprørerne og vokste opp i den perioden man begynte å diskutere ungdomskriminalitet for alvor i Norge. De ble voksne i en tid da "hele folket var på flyttefot". Og flyttingen hadde retning fra spredtbygde til tettbygde strøk (Historisk statistikk 1978, figur 3).

En god del av disse kvinnene har erfart den "slakking" av familie-bånd det ofte innebærer når den unge kjernefamilie flytter fra den eldre generasjon eller når de helt unge flytter ut av oppvekstfamilien og til et annet sted. De var "gifteferdige" i begynnelsen av 1960-årene og representerte selv den generasjon som var med på å trekke giftealderen ned i forhold til tidligere tider. Ekteskap var populært og etterkrigstiden fram til slutten av 1960-årene viste en relativt jevnt økende tendens til giftermålsinngåelser. Dette holdt seg til begynnelsen av 1970-årene da tendensen snudde (Moen 1981).

Også denne generasjonen av kvinner er litt for tidlig for å bli inkludert i "utdanningsekspløsjonen". I tiåret fra 1950 til 1960 hadde

vi en jevn, men ikke dramatisk økning i antall personer med bestått examen artium (Historisk statistikk 1978, figur 68).

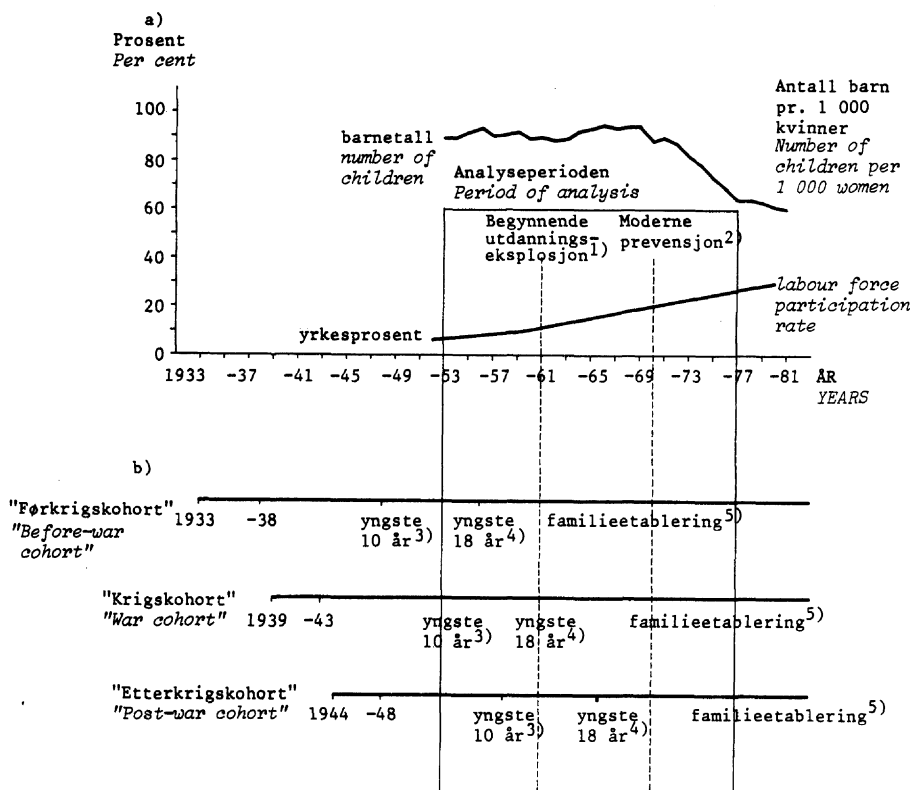
De giftet seg relativt tidlig og fikk barn i en periode da det ennå var slik at mødre var hjemme i perioder med småbarn. Fram til midten av 1960-årene var det fortsatt relativt uvanlig at småbarnsmødre var yrkesaktive. De var i sin mest reproduktive periode i siste halvdel av 1960-årene, da tallet på barnefødsler kulminerte med en topp som siden er blitt stående som et vendepunkt i den demografiske utvikling i etterkrigstiden.

1.3.3. Etterkrigsgenerasjonen

Etterkrigsgenerasjonen var 29 til 33 år på intervjutidspunktet. Dette innebærer at den yngste gruppen i denne analysen har en såpass høy alder at flesteparten har lagt barnefødsle bak seg. I våre forsøk på å plassere kvinnene i forhold til historiske epoker, kan vi kalle dette den "reine" etterkrigsgenerasjon. De er født i perioden 1944 - 1948 og har ikke noen direkte personlige erfaringer fra okkupasjonstiden. De representerer selv begynnelsen på etterkrigstidens "baby-boom". De var barn i amerikapakkenes tid og de tilhører den store bølgen som utgjorde "utdanningseksplasjonen". Det mest markante hopp i andel kvinner med bestått examen artium i prosent av alle 19-åringer, fant sted i årene fra 1960 til 1970 da etterkrigsgenerasjonen var i denne alderen (Historisk statistikk 1978, figur 69). På mange måter er dette en generasjon som har fått knyttet en spesiell oppmerksomhet til seg. De tilhørte 1968-generasjonen og studentopprørens tid. De tilhørte "blomsterbarna", ungdomsgenerasjonen med langt hår, gitarsang, visjoner om et mykere samfunn og en drømmeverden ved hjelp av hasjpipe og marihuanasigaretter. Dette var generasjonen som gav støtet til bøker som "The Making of a Counter Culture" (Roszak 1968) og Nils Christies artikkel "Langhåret livsstil" (Christie 1968). Kvinnene ble voksne i en periode med søkelyset rettet mot sin egen generasjon. De var blant de første til å gjøre papirløst samliv til en samlivsform av et visst omfang (Brunborg 1979, figur 2). Det er flere tegn som kan tyde på at debatten omkring kvinnesak og likestilling stod sterkt i den tiden disse kvinnene ble voksne. Nye prevensjonsmidler skapte grunnlag for kontroll over barnefødsler. P-pillen ble tillatt som prevensjonsmiddel i Norge mot slutten av 1960-årene, og fra begynnelsen av 1970-årene ble spiral et stadig mer vanlig prevensjonsmiddel. Fra midten av 1960-årene hadde vi en økende liberalisering av abortlovgivingen inntil vi fikk loven om selvbestemt abort i 1979.

Dette betyr at denne generasjonen kvinner fra et relativt tidlig tidspunkt i deres reproduktive periode hadde anledning til å bruke prevensjon som både gav kontroll til kvinnene og som var uavhengig av det enkelte samleie. Dette var også prevensjonsmidler med høy grad av sikkerhet. Disse prevensjonsmidlene fikk raskt en stor anvendelse. I 1972, da de yngste kvinnene innen denne generasjonen var 24 år, brukte halvparten av de kvinnene som i det hele tatt benyttet prevensjon og som var i alderen 20-24 år de nye midlene p-pille eller spiral (Østby 1983, figur 2).

Figur 1a: Levendefødte barn pr. 1 000 kvinner og yrkesprosjenter for gifte kvinner 1953 - 1981
 b: Livsløp for 3 kohorter
 1a: Live births per 1 000 women and labour force participation rates for married women 1953 - 1981
 b: Life course for 3 cohorts

1) Initial "education explosion". 2) Modern contraception. 3) Youngest 10 years.
 4) Youngest 18 years. 5) Establishing family.

Figur 1 framstiller noen av de endringer som har funnet sted i perioden 1953 til 1977 og hvordan disse faller i forhold til livsløpet for de tre kohortene.

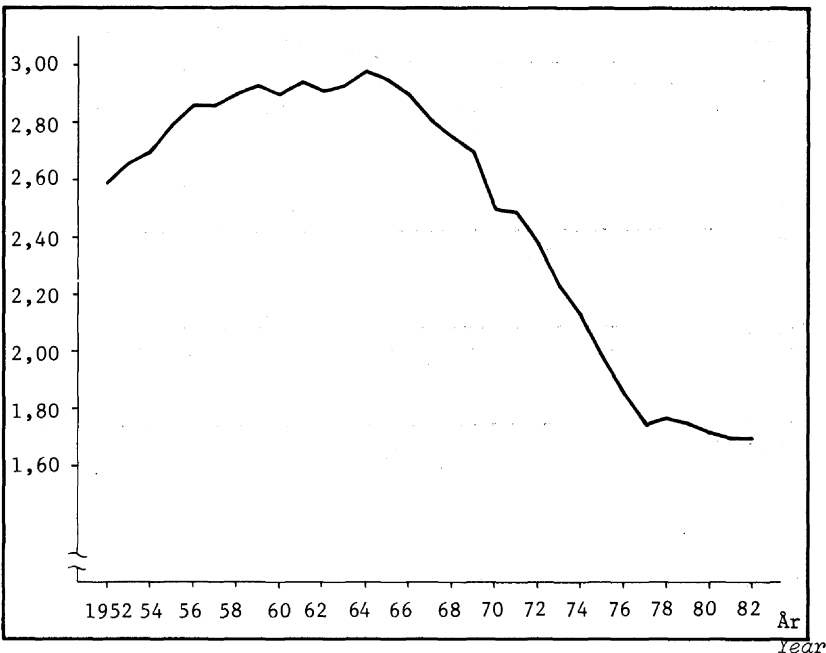
De yngste kvinnene ble voksne i en på mange måter urolig tid. Hadde dette noen innvirkning på hvordan de forholdt seg til det å føde barn?

2. UTVIKLING I FRUKTBARHETEN I ETTERKRIGSPERIODEN

Nedgangen i barnetallet er ikke et fenomen som kan knyttes til den seinere tid. Det samlede fruktbarhetstallet, som er et uttrykk for hvor mange barn et kull av kvinner gjennomsnittlig vil få dersom fruktbarheten for alle aldre holder seg slik den ble observert i et bestemt år, har vist en synkende tendens de siste hundre år. I dette perspektivet danner årene under og i den første tiden etter siste verdenskrig, et unntak. I denne perioden økte antall fødsler. Det innebærer at vi umiddelbart etter annen verdenskrig, hadde et relativt høyt fødselsnivå,

Figur 2. Samlet fruktbarhetstall i etterkrigsperioden
Total fertility rate in post-war period

Samlet fruktbarhetstall
Total fertility rate

K i l d e: Brunborg 1975 og Folkemengdens bevegelse, de enkelte år.

sammenlignet med det nivået vi hadde i mellomkrigstiden. I 1950 var det samlede fruktbarhetstall 2.51. I tiden fra slutten av 1960-årene, da etterkrigskvinnene innledet sin reproduktive periode, fikk vi en klar nedgang i det samlede fruktbarhetstallet. I 1982 var dette 1.70 og tilsvarende en nedgang på vel 30 prosent i løpet av etterkrigstiden (Brunborg 1975 og Folkemengdens bevegelse, de enkelte år).

I denne analysen skal vi diskutere nærmere i hvilken grad det er mulig å si at etterkrigsgenerasjonen av kvinner representerer et vannskille også når det gjelder barnefødsler. Her vil det selvfølgelig være mange flytende overganger. Det er f.eks. ikke rimelig å si at en kvinne født i 1943 ("krigsgenerasjonen") hadde vesentlig andre betingelser under oppvekst og tidlig voksenperiode enn en kvinne født i 1945 ("etterkrigsgenerasjonen"). Her vil vi betrakte "krigsgenerasjonen" først og fremst som en mellomgruppe. De er definert som en mellomgruppe for å skape avstand mellom de to grupper som vi tror har hatt vesentlige ulike betingelser, nemlig "førkrigsgenerasjonen" og "etterkrigsgenerasjonen". Det er disse to siste gruppene som står i fokus i denne framstillingen.

2.1. Fødsler etter alder

Et problem ved å sammenligne barnetall mellom ulike aldersgrupper av kvinner, er at kvinnene kan få barn ved ulike aldre, fysiologisk fra de er 14-15 år til de nærmere 50 år. Når vi skal sammenligne tre kohorter, førkrigs-, krigs- og etterkrigsgenerasjonen, er det sannsynlig at den yngste kohorten, fra 29 til 33 år, ikke har lagt barnefødslelene helt bak seg. Mens vi for de eldste kvinnene i stor grad kan si at vi omtaler deres endelige barnetall, så gjelder dette ikke de yngste kvinnene. De tre gruppene er i ulike faser av sitt livsløp når vi sammenligner dem, og dette gjør det komplisert å trekke slutninger ut fra det barnetallet de yngste kvinnene hadde på intervju tidspunktet. En viktig endring mellom de eldste og de yngste kan nettopp være at en stor andel av de yngre vil føde barn i høy alder. Dermed får vi først og fremst tak i en endring mellom gruppene med hensyn til ved hvilken alder de velger å føde barna sine, framfor en endring i det samlede antall barn de i alt kommer til å føde.

I noen grad kan vi klare å vurdere hvor stort dette problemet vil være. Vi kan ved hjelp av registerdata for hele befolkningen se på utviklingen i barnefødsler i de tre kohortene blant alle kvinner fram til 1981 (tallene er hentet fra Brunborg 1975, samt upubliserte tall, tilrettelagt av Brunborg). Dette innebærer at vi for noen grove mål kan følge disse

aldersgruppene i 4 år etter intervjutidspunktet i 1977. På dette tidspunktet vil den yngste gruppen av kvinner være i alderen 33 til 37 år og vi kan gå ut fra at en stor del av dem har avsluttet perioden med barnefødsler.

Før vi går nærmere inn på data fra fruktbarhetsundersøkelsen, skal vi derfor se på utviklingen i barnefødsler for alle kvinner i de tre aldersgruppene.

De tre gruppene av kvinner var i 1981 henholdsvis 43 til 48 år (førkrigs generasjonen), 38 til 42 (krigs generasjonen) og 33 til 37 år (etterkrigs generasjonen). Ved hjelp av registerdata kan vi altså følge de tre generasjonene inntil de har gjennomløpt en større del av sin reproduksjonsperiode enn de hadde på intervjutidspunktet.

I figur 3 har vi avtegnet en kurve over fødselsrater etter morens alder. Den reproduktive periode er avmerket langs den horisontale akse og dekker i alt 34 år. For de eldste kvinnene har vi opplysninger for hele perioden, dvs. fra de er 15 til 48 år. For de mellomste kvinnene har vi opplysninger fra 15 til 42 år og for de yngste kvinnene fra 15 til 37 år.

Figuren er laget ut fra et veid gjennomsnitt av barn ved gitt alder innen hver av de tre gruppene¹⁾. På grunnlag av dette kan vi sammenligne fødselsratene mellom de tre gruppene av kvinner ved hver alder. Vi finner at kurvene i stor grad løper parallelt i den første del av reproduksjonsperioden, dvs. inntil de er rundt 22 år, da kurvene skiller ad. Fra slutten av 20-årene finner vi at de eldste kvinnene uten unntak har en høyere fødselsrate enn de yngre kvinnene.

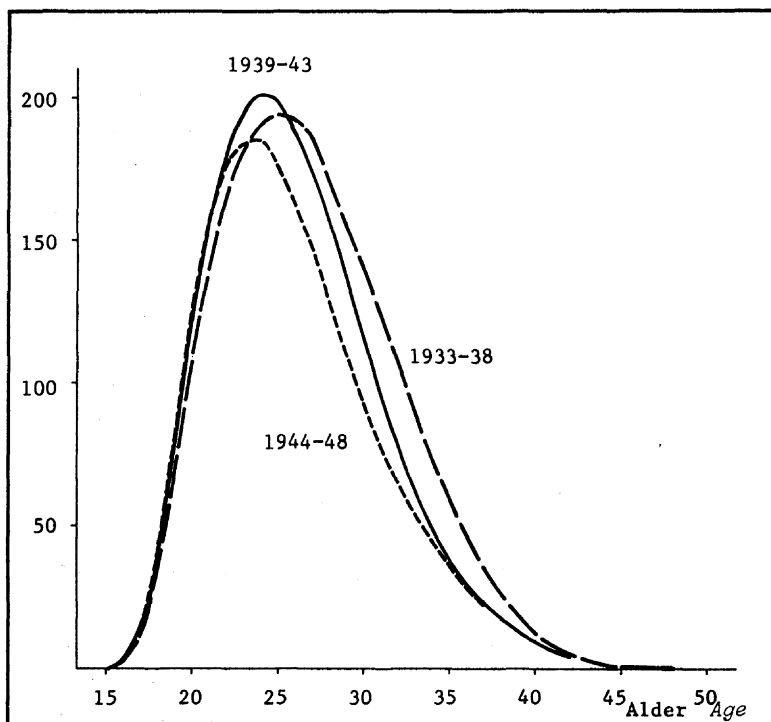
De eldste kvinnene når ikke opp i like høye årlige fødselsrater som krigsgenerasjonen av kvinner gjorde. Til gjengjeld finner vi at de eldste kvinnene har født flere barn ved en høyere alder. Fra 27-årsalder blir dette et helt tydelig mønster.

"Krigskvinnene" har de høyeste årlige fødselsratene av de tre gruppene. I midten av 20-årene var den årlige fødselsraten blant disse kvinnene oppe i vel 200 barn pr. 1 000 kvinner. Dette innebærer at denne generasjonen har bidratt sterkt til den økning vi fikk i antall levende fødte fram til midten av 1960-årene. Den hadde en aktiv fødeperiode i

1) For de høyeste alderene innen hver gruppe har vi bare tatt med de kvinnene som har nådd alderen. F.eks. for kohort 1944 - 1948 bidrar kun de som er født i 1944 til fødselsraten ved 37 år, mens både 1944 og 1945 bidrar til fødselsraten ved 36 år osv.

Figur 3. Fødselsrater pr. 1 000 kvinner
Birth rate per 1 000 women

Pr. 1 000 kvinner
Per 1 000 women

midten av 20-årene, men ved 30-årsalderen lå fødselsraten for denne generasjonen klart under fødselsraten for de eldste kvinnene.

De yngste kvinnene har de laveste fødselsrater i midten av 20-årene og de ligger klart under de to andre gruppene igjennom den delen av reproduktiv periode som vi kan følge her. Imidlertid ser vi her en antydning til at mønsteret endres mot midten av 30-årene. I det siste året vi har kunnet følge denne kvinnegruppen, da de er fra 33 til 37 år, har de en fødselsrate som er omtrent like høy som den mellomste gruppen hadde ved samme alder, men de har fortsatt en fødselsrate som klart ligger under de eldste kvinnene. Likevel er det så få kvinner som får barn ved så høy alder at dette har liten betydning for deres kumulerte fødselsrate.

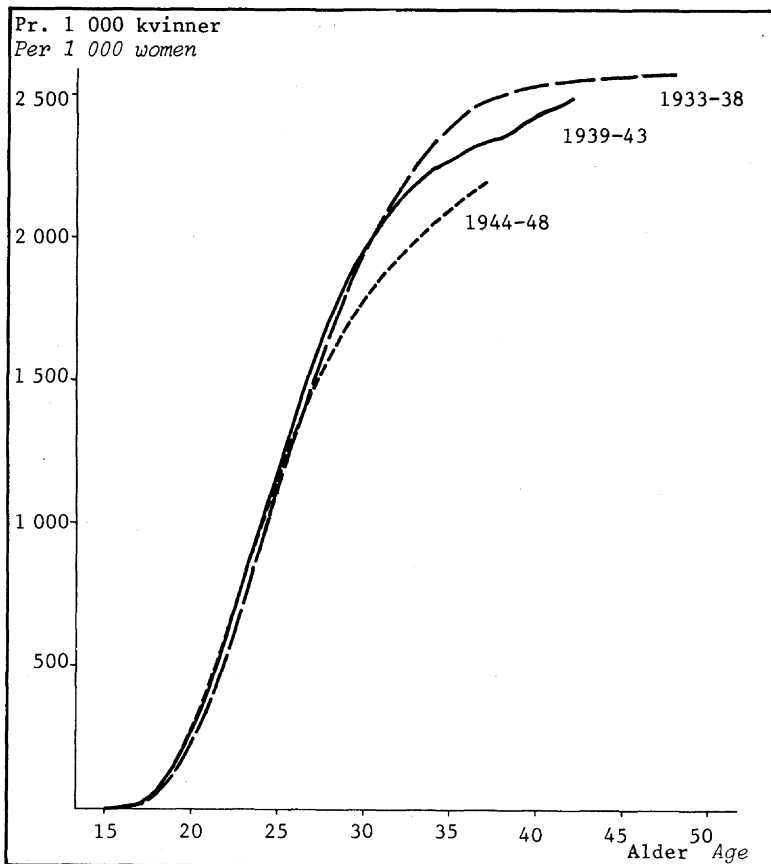
Kurvene forteller oss at de tre gruppene av kvinner først og fremst har ulike fødemønstre fra midten av 1920-årene til midten av 1930-årene. Mønstrene er altså mer like både i den perioden disse kvinnene var helt unge, og i den perioden da de fleste kvinnene har lagt barnefødsle bak seg. Dersom vi sammenligner de tre gruppene da de alle var 29 år, det vil si alderen til de yngste kvinnene på intervju-tidspunktet, så finner vi at fødselsraten blant de eldste er 156 pr. 1 000 kvinner. Fødselsraten blant de mellomste er 134 ved samme alder. For de yngste er fødselsraten 110. På dette stadium i deres reproduksjonsperiode er det relativt stor forskjell i fødselsrater mellom de eldste og de yngste kvinnene. Figur 3 viser at det er betydelige forskjeller mellom de eldste og de yngste kvinnene med hensyn til barnefødsler ved gitt alder.

Figur 4 viser de kumulerte fødselsrater i de tre kohortene. Vi ser her at fra rundt 25-årsalder trer det fram systematiske forskjeller mellom de eldste og de yngste kvinnene som fører til en stadig økende forskjell i fødselsraten. Vi kan merke oss at når yngste kohort er rundt 25 år, har de moderne prevensjonsmetoder hatt sitt "gjennombrudd" i Norge. Ved 37-årsalder finner vi at den eldste kohort har født i gjennomsnitt mellom 2,5 og 2,6 barn, mens den yngste kohorten har født i overkant av 2,1 barn i gjennomsnitt ved samme alder. Dersom vi regner forskjellene i barnefødsler på kohortbasis, så finner vi at disse er langt mindre drastiske enn de endringene vi har hatt i det totale antall barnefødsler i perioden. I figur 2 så vi at nedgangen i det samlede fruktbarhetstallet i etterkrigstiden hadde vært vel 30 prosent. Når vi regner på hvor stor nedgangen har vært fra en kohort til en annen, finner vi at den yngste kohort i 1981 hadde født ca. 88 prosent av det antall barn de eldste kvinnene i gjennomsnitt har født.

Det gjennomsnittlige antall barn den yngste kohort har født ved 37-årsalder, er vel 10 prosent lavere enn det den eldste kohorten hadde født ved samme alder. Og like fullt så beveger den yngste kohorten seg ved dette ned mot en grense som det har vært festet stor oppmerksomhet mot, reproduksjonsgrensen, som vil si at kvinnene i gjennomsnitt må føde 2,1 barn for å reprodusere sin kohort. Den yngste kohorten av kvinner, etterkrigsgenerasjonen, føder så få barn at de så vidt reproducerer seg selv. I denne forstand kan vi snakke om at etterkrigsgenerasjonen representerer et vannskille. De har et fødselsmønster som, dersom det blir fulgt av de yngre generasjoner av kvinner, vil føre til en framtidig stagnasjon i landets befolkning.

Vi har i det foregående gitt en skisse over ulike betingelser for ungdomstid og tidlig voksenperiode mellom de tre kohortene av kvinner. Vi har da særlig lagt vekt på at førkrigskvinnene hadde en vesentlig annerledes ungdomsperiode og familieetableringsperiode med hensyn til utdanningsmuligheter, prevensjon og yrkesmuligheter sammenlignet med de muligheter etterkrigskvinnene har hatt. Ved å følge registerdata over det antall barn kvinnene har født og ved hvilken alder de har født disse barna, finner vi vesentlige forskjeller mellom de eldste og de yngste kvinnene. Men registerdataene gir oss ikke muligheter til å gå svært mye lenger for å finne andre trekk ved denne utviklingen.

Figur 4. Kumulerte fødselsrater pr. 1 000 kvinner
Completed fertility per 1 000 women

I den videre framstillingen skal vi bruke data fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og vi skal i særlig grad konsentrere oss om den betydning endring i utdanningsnivå og yrkesaktivitet har hatt for kvinnes barnefødsler.

3. FRUKTBARHET, UTDANNING OG YRKESAKTIVITET I TRE KOHORTER KVINNER

3.1. Realisert og forventet barnetall

De yngste kvinnene hadde ikke avsluttet sine barnefødsler på intervju tidspunktet. Men vi har funnet at de sannsynligvis vil komme til å føde færre barn enn de eldste kvinnene.

Når vi nå skal sammenligne gjennomsnittlig barnetall mellom de tre kohortene, skal vi både se på det antall barn kvinnene faktisk har fått (realisert barnetall) og det barnetall de forventer å få. Det er ikke uten videre uproblematisk å bruke kvinners opplysninger om forventet barnetall som et uttrykk for det barnetall de "egentlig" ønsker seg, eller kommer til å få. Barnefødsler er ikke nødvendigvis planlagt lang tid i forveien og selv i de tilfelle dette er gjort, kan omstendighetene endre seg og føre til ombestemmelser.

Dette fører til et problem når vi skal tolke opplysningene om forventet barnetall. For de eldste kvinnene vil forventet og realisert barnetall ofte være nær hverandre. Disse kvinnene vil som oftest regne seg som ferdige med sine barnefødsler og vil oppgi at de har fått de barna de forventet å få. For de yngste kvinnene kan forventet barnetall være et mål for hva kvinnene tror kan komme til å skje. Men det er vanskelig å spå. Mye kan skje som fører til at kvinnene ikke føder det antall barn de på ett tidspunkt hadde tenkt de skulle få. Det er selvfølgelig også slik at en del av de barna som faktisk blir født, ikke har vært "forventet" på et tidligere tidspunkt i kvinnes livsløp.

Disse reseleksjoner til tross, opplysninger om forventet barnetall kan brukes som et mål for kvinnes holdninger til å få (flere) barn. Vi skal her benytte kvinnes utsagn om forventet barnetall som det beste mål vi har for hvordan kvinnene på intervju tidspunktet har forutsett det antall barn de kommer til å føde.

Ved å se på de forventede barnetall, finner vi at den klare nedgang i barnetall fra de eldste kvinnene til de yngste, blir redusert. Tabell 1 viser at det gjennomsnittlige faktiske barnetall blant de yngste kvinnene ved 29-33 år, var i underkant av 2 barn (1,96), mens det for de

eldste, ved 39-44 år, var nærmere 3 barn (2,65). De forventede barnetall viser at en betydelig andel av de yngste kvinnene forventer flere barn, mens dette gjelder få blant de eldste. Avstanden mellom de barna som er født blant de yngste og det forventede barnetall viser en forskjell på 0,39 barn. For de eldste kvinnene er relativt og forventet barnetall omtrent likt. Dette innebærer at den forskjell vi får i barnetall når yngste kohort er i alderen 29-33 år i noen grad er preget av at en del av kvinnene i denne kohorten ikke har avsluttet sin reproduktive periode. Men som vi så i figur 4, der vi fulgte de kumulerte fødselsrater for de yngste kvinnene fram til de var i alderen 33-37 år, så tyder både disse fødselsratene og kvinnenes opplysninger om forventede barnetall på at det faktisk vil være en klar nedgang i det gjennomsnittlige barnetall de yngste kvinnene vil føde, sammenlignet med de eldste. Her peker avstanden i forventet barnetall fra eldste til yngste kohort i samme retning.

Tabell 1. Realisert og forventet barnetall for tre kohorter kvinner
Realized and expected number of children for three cohorts of women

Kohort <i>Cohort</i>	Gjennomsnittlig barnetall <i>Average number of children</i>	
	Realisert <i>Realized</i>	Forventet <i>Expected</i>
Eldste <i>Oldest</i>	2,65	2,71
Middels <i>Midmost</i>	2,46	2,58
Yngste <i>Youngest</i>	1,96	2,35

3.2. Barnetall og utdanning

I innledningen la vi vekt på at en forskjell i oppvekstvilkår mellom de eldste "førkrigskvinnene" og de yngste "etterkrigskvinnene", er at de yngste kvinnene har hatt større anledning til å få en langvarig utdanning. Vi skal her se i hvilken grad barnetall varierer med kvinnens utdanningsnivå. Vi har funnet det hensiktsmessig å inndele utdanningslengden i tre nivåer:

Dette er lav utdanning, som tilsvarende obligatorisk skolegang. Det vil si 7 års folkeskole for de av kvinnene som fikk sin skolegang før utvidelse til 9-årig skolegang. Dette vil gjelde de aller fleste kvinnene. Og 9-årig for de som har sin utdanning etter utvidelsen. For de av kvinnene som i tillegg har tatt framhaldsskole vil også denne være inkludert i kategorien lav utdanning. I alt 634 av kvinnene hadde lav utdanning.

Middels utdanning innebærer all utdanning som går ut over obligatorisk skolegang, men som er lavere enn universitetsnivå. I praksis vil dette si av inntil 12 års normal varighet. I alt 1 152 av kvinnene hadde middels utdanning.

Høy utdanning tilsvarer utdanning på universitetsnivå, det vil si 13 års utdanning eller mer. I alt 352 av kvinnene hadde høy utdanning.

Tabell 2 viser fordelingen av det antall barn hver kohort av kvinner har født og av det antall barn de har opplyst at de forventer å føde. Dette har vi vist for hvert utdanningsnivå.

Tabell 2. Realisert og forventet barnetall, etter utdanning *Realized and expected number of children, by education*

Kohort <i>Cohort</i>	Alle utdanningsnivåer <i>All levels of education</i>		Lav utdanning <i>Low level of education</i>		Middels utdanning <i>Medium level of education</i>		Høy utdanning <i>High level of education</i>	
	Real. ¹⁾ <i>Real. 1)</i>	Forv. <i>Exp.</i>	Real.	Forv.	Real.	Forv.	Real.	Forv.
	Eldste <i>Oldest</i>	2,65	2,71	2,86	2,91	2,53	2,60	2,43
Middels <i>Midmost</i>	2,46	2,58	2,67	2,87	2,43	2,51	2,19	2,25
Yngste <i>Youngest</i>	1,96	2,35	2,34	2,62	1,96	2,31	1,55	2,16

1) Realiserte og forventede barnetall.

1) *Realized and expected number of children.*

I tabell 2 ser vi klare forskjeller i barnetall for kvinner med ulik utdanningslengde. For alle tre kohorter finner vi at barnetallet synker med økende utdanningsnivå. Tendensen gjelder både for realisert barnetall og forventet barnetall. Dersom vi ser på realisert barnetall så finner vi en jevn nedgang i barnetallet fra ett utdanningsnivå til et annet for alle tre kohorter. Et unntak her er muligens de eldste kvinnene, der vi har en relativt liten nedgang i barnetall fra de middels utdannede kvinnene til de høyt utdannede. Dette kan bety at middels utdannede kvinner blant de eldste på mange måter har likhetstrekk med de høyt utdannede kvinnene blant de yngste, fordi utdanning av en viss varighet overhodet var sjelden blant de eldre kvinnene. Det kan imidlertid også sees som en indikator på at høyt utdannede kvinner har et annet mønster for sine barnefødsler enn kvinner på lavere utdanningsnivåer. Noack og Østby (1981) viser at høyt utdannede kvinner innleder sin reproduktive periode på et seinere tidspunkt i livsløpet enn kvinner med lavere utdanning. Bumpass mfl. (1980:444) fant i sin undersøkelse at utdanning i første rekke har innflytelse på tidspunktet for når en kvinne får sitt første barn: "Once the process of childbearing has begun, education has essentially no direct effect on that process".

Inntrykket av at de høyt utdannede kvinnene først og fremst har utsatt sine fødsler opprettholdes når vi sammenligner realisert og forventet barnetall for de tre utdanningsgruppene. For de eldste kvinnene ligger disse tallene nær hverandre for alle kvinnene, uansett utdanning. Når vi følger de yngste kvinnene finner vi derimot at avstanden mellom realisert og forventet barnetall øker med høyere utdanningsnivå. Dette betyr at en betydelig andel av de høyt utdannede kvinnene på intervju-tidspunktet forventet å få flere barn enn de til da hadde født.

Nå er det ikke urimelig å anta at opplysning om "forventede" barn i noen grad er avhengig av kvinnens utdanningsnivå, i den forstand at høyt utdannede kvinner i større grad planlegger sine barnefødsler enn lavt utdannede kvinner. Det vil vel også være slik at det blant de høyt utdannede kvinnene er en del som utsetter sine barnefødsler så lenge at de ikke får realisert sine forventninger av ulike grunner. Den totale barnefødeperioden blir kortere og uventede omstendigheter, som f.eks. skilsmisse, kan lettere få en innflytelse på "sluttresultatet" enn når man har en lenger periode til rådighet.

3.3. Barn og yrkesaktivitet

Ut fra foreliggende forskning over forholdet mellom barnefødsler og yrkesaktivitet skal vi skissere to hoveddimensjoner. Begge omfatter omfanget av yrkesaktivitet. Den ene tar utgangspunkt i daglig arbeidstid som en indikator på nær eller fjern tilknytning til arbeidsmarkedet. Den andre hoveddimensjon omfatter forholdet mellom stabil yrkesaktivitet og barnetall.

3.3.1. Daglig arbeidstid

Det synes å være liten tvil om at det eksisterer et negativt forhold mellom heltidsarbeid og barnetall. Atskillige forskningsrapporter viser at heltidsarbeidende kvinner sett under ett har færre barn enn kvinner som er hjemmeværende eller som har et lavere omfang på sin yrkesaktivitet (Thomson 1980, Jensen 1981) og i tråd med dette at andel kvinner som arbeider heltid blir lavere jo flere barn kvinnene har (Ware 1980:425). Det ser på den annen side ikke ut til å eksistere et klart forhold mellom deltidsarbeid og barnetall (Kestenbaum 1979, Ware 1980, Jensen 1981). Lav utdanning, som ofte er kombinert med lav inntekt, øker behovet for to inntekter i en familie og flere mindreårige barn i en familie forsterker dette ytterligere (Rallings and Nye 1979, Marsh 1981). Skjematisk kan vi si at de yrkesaktive gifte kvinnene kan inndeles i to typer. Det er:

- A) Situasjonsjobbere - som av ytre omstendigheter "tvinges" til å jobbe - bl.a. på grunn av høyt barnetall.
- B) Planleggere - de som får få barn fordi de vil jobbe - de vil ha en omfattende yrkesaktivitet.

Dette skillet gjelder også for den andre hoveddimensjon der sentrale begreper her blir avbrutt kontra stabil yrkeskarriere.

3.3.2. Stabil/avbrutt yrkeskarriere

Kupinsky fant i et arbeid (1971:356,358) systematiske forskjeller i amerikanske kvinners barnetall avhengig av hvorvidt de var yrkesaktive på intervjudtidspunktet, hadde vært yrkesaktive tidligere eller aldri hadde vært yrkesaktive. Yrkesaktive kvinner hadde færrest barn. Han så videre på hvor lang tid kvinnene hadde vært yrkesaktive av den totale tid de hadde vært gift. Også her fant han klare og systematiske forskjeller som viste at barnetallet sank jo større del av tiden i ekteskap en kvinne hadde vært yrkesaktiv. Kupinsky benyttet både realisert og forventet barnetall og fant jevnt over at avstanden mellom de to barnetall sank ved økende alder for kvinnen. Imidlertid var det unntak. For kvinner som hadde hatt en stabil yrkesaktivitet i løpet av sitt ekteskap, fant han en tendens til at avstanden mellom realisert og forventet barnetall ble opprettholdt også blant de eldste kvinnene. Ved alderen 40-44 år, da avstanden mellom realisert og forventet barnetall var så godt som eliminert for de øvrige kvinner, var den fortsatt betydelig for kvinner med stabil yrkesaktivitet (0,6 barn).

Samme konklusjon trekkes i andre arbeider. Jones (1981:167) fant at amerikanske yrkesaktive kvinner som hadde barn på intervjudtidspunktet og som oppgav at de ønsket flere barn, i mindre grad realiserte dette ønsket enn de av kvinnene som var i samme situasjon og som ikke var yrkesaktive.

Studier av forholdet mellom yrkesaktivitet og fruktbarhet har mange innfallsvinkler. Det ser ut til at yrkesaktivitet vanskelig kan settes i sammenheng med barnefødsler dersom man ikke samtidig trekker inn omfanget på yrkesaktiviteten. Sosiologer har lagt vekt på viktigheten av rollekonflikt. De har argumentert med at yrkesaktivitet og fruktbarhet vil være to forhold som påvirker hverandre først når de to aktiviteter kommer i konflikt med hverandre. Dette kan forklare hvorfor man ikke kommer fram til entydige resultat i forskning fra utviklingsland og i forskning fra industriland som også tar opp yrkesaktivitet av lite omfang (Gurak and Kritz 1982).

Vi har her valgt å legge vekt på forholdet mellom barnefødsler og stabil eller avbrutt yrkeskarriere. Som et mål for stabil yrkesaktivitet skal vi anvende det antall år kvinnen på intervjutidspunktet har oppgitt at hun har vært yrkesaktiv av de år hun har vært gift eller levd i samliv med en mann. Dette har vi omregnet til prosent tid i yrkesaktivitet. Grovt har vi inndelt kvinnens yrkestilknytning i tre grupper.

Ikke yrkesaktive kvinner har enten oppgitt at de ikke har vært yrkesaktive i den tid de har levd i samliv med en mann, eller de har vært yrkesaktive mindre enn 15 prosent av den tiden. Vi har ikke oversikt over kvinnes aktivitet i den tid de ikke har vært yrkesaktive. For en god del av kvinnene betyr dette antagelig at de har vært hjemmearbeidende. Det kan imidlertid også bety at de har vært under utdanning. Dette vil i særlig grad gjelde de høyt utdannede kvinnene.

Delvis yrkesaktive kvinner har oppgitt at de har arbeidet i over 15 og under 75 prosent av den tid de har levd i samliv med en mann. Også her vil det særlig for en del av de høyt utdannede kvinnene, kunne bety at de har vært under utdanning i en del av samlivsperioden.

Helt yrkesaktive kvinner har oppgitt at de har arbeidet minst 75 prosent av den tid de har levd i samliv med en mann. Disse har vært stabilt yrkesaktive i samlivsperioden.

Ettersom vi ikke vet om ikke yrkesaktive og delvis yrkesaktive kvinner har vært hjemmearbeidende eller under utdanning, kommer vi opp i tolkningsproblemer for den gruppe kvinner som har relativt kort samlivsperiode og som har vært under utdanning i en del av denne tiden.

Vi vet hvorvidt kvinnen arbeidet heltid eller deltid på intervjutidspunktet, men ikke om dette har forandret seg i samlivsperioden. Dette innebærer at en kvinne som har oppgitt at hun har vært yrkesaktiv i hele samlivsperioden, kan ha arbeidet full tid, deltid eller kan ha vekslet mellom ulike arbeidstider. De to gruppene, delvis og helt yrkesaktive kvinner, er her definert uavhengig av hvorvidt de arbeidet deltid eller full tid på intervjutidspunktet.

3.3.3. Yrkestilknytning i tre kohorter

Før vi går inn på forholdet mellom barnetall og yrkesaktivitet, kan vi se nærmere på den yrkestilknytning de tre kohorter har hatt i livsløpet inntil intervjutidspunktet.

Tabell 3. Yrkestilknytning i samlivsperioden for tre kohorter kvinner. Prosent *Labour force participation during cohabitation for three cohorts women*

	Alle <i>All</i>	Ikke yrkesaktiv <i>Not employed</i>	Delvis yrkesaktiv <i>Partly employed</i>	Helt yrkesaktiv <i>Fully employed</i>	Antall kvinner <i>Number of women</i>
Eldste <i>Oldest</i>	100	37	47	16	634
Middels <i>Mid-most</i>	100	34	44	22	662
Yngste <i>Youngest</i>	100	35	38	27	842

Tabell 3 viser små endringer i gruppen kvinner som ikke har vært yrkesaktive i samlivsperioden. Det må nok både tilskrives det forhold at utdanningslengden har økt og at en del av de yngste kvinnene fortsatt har små barn. Imidlertid er det interessant å merke seg at andel kvinner som går inn og ut av arbeidsmarkedet klart har sunket fra eldste til yngste kohort, mens tendensen til en stabil yrkesaktivitet har økt. Nå er det plass for store variasjoner i tilknytning til arbeidsmarkedet også for kvinner som oppgir at de har vært yrkesaktive gjennom størsteparten av sin samlivsperiode. Blant annet kan som tidligere nevnt, kvinnene ha endret arbeidstid i perioden, mellom heltid og deltid, uten at dette kommer fram i det målet vi har valgt for en stabil yrkestilknytning. Det ser like fullt ut til at denne tendensen i retning av at kvinner forblir i yrkeslivet framfor å avbryte yrkesaktiviteten i noen livsfaser, er godt dokumentert også i andre undersøkelser. Både Bjøru (1981) og Ellingsæter og Iversen (1983) trekker denne konklusjonen.

Andel kvinner med stabil yrkestilknytning har økt med 11 prosentpoeng når vi sammenligner yngste kohort med eldste. Har dette noen innvirkning på barnetallet?

3.4. Barnetall, utdanning og yrkesaktivitet

I tabell 4 skal vi se hvordan de realiserte og forventede barnetall fordeler seg på kvinner som har vært ikke yrkesaktive, delvis eller helt yrkesaktive i samlivsperioden, og som har ulike utdanningsbakgrunn.

I tabell 4 finner vi den generelle tendensen til at barnetallet synker ved økende utdanningsnivå, og det synker ved økende omfang på yrkesaktiviteten. Dette gjelder både for de realiserte og de forventede barnetall. Når vi beveger oss bort fra sumlinjene for barnetall og yrkesaktivitet i de tre kohortene og kolonnen for barnetall og utdanning, blir imidlertid mønstrene mer kompliserte.

Her skal vi konsentrere oss om den ulike forbindelse det synes å være mellom barnetall og yrkesaktivitet for de forskjellige utdanningsgruppene av kvinner. Ved å følge hvert av utdanningsnivåene for seg, og se på deres barnetall etter yrkesstatus, trer det fram relativt klare mønster mellom kohortene. Hovedtendensen er at barnetallet synker ved økende omfang på yrkesaktivitetene. Det er stort sett små forskjeller i barnetall mellom de to eldste kohortene, og et "hopp" ned til den yngste kohorten. Dette mønsteret gjelder for alle utdanningsnivåer og for alle stater i yrkesaktivitet.

Tabell 4. Gjennomsnittlige og forventede barnetall, etter yrkesaktivitet og utdanning *Average and expected number of children, by labour force participation and education*

	Alle <i>All</i>		Ikke yrkesaktive <i>Not employed</i>		Delvis yrkesaktive <i>Partly employed</i>		Helt yrkesaktive <i>Fully employed</i>	
	Real. <i>Real.</i>	Forv. ¹⁾ <i>Exp. i)</i>	Real.	Forv.	Real.	Forv.	Real.	Forv.
<u>Alle utd.</u> <i>All levels of education</i>								
Eldste <i>Oldest</i>	2,6	2,7	2,9	2,9	2,7	2,7	2,1	2,1
Middels <i>Midmost</i>	2,5	2,6	2,7	2,9	2,5	2,6	2,0	2,0
Yngste <i>Youngest</i>	2,0	2,3	2,3	2,6	2,1	2,4	1,3	1,9
<u>Lav utd.</u> <i>Low education</i>								
Eldste	2,9	2,9	3,0	3,1	2,8	2,8	(2,6)	(2,6)
Middels	2,7	2,9	2,8	3,1	2,6	2,8	(2,3)	(2,4)
Yngste	2,3	2,6	2,5	2,8	2,4	2,6	(1,3)	(1,7)
<u>Middels utd.</u> <i>Medium education</i>								
Eldste	2,5	2,6	2,7	2,8	2,6	2,7	1,8	1,8
Middels	2,4	2,5	2,7	2,9	2,5	2,6	1,7	1,8
Yngste	2,0	2,3	2,3	2,6	2,1	2,4	1,2	1,8
<u>Høy utd.</u> <i>High education</i>								
Eldste	2,4	2,5	(2,4)	(2,4)	2,6	2,7	2,2	2,3
Middels	2,2	2,3	(1,7)	(1,7)	2,4	2,5	2,1	2,2
Yngste	1,5	2,2	(1,2)	(2,1)	1,9	2,4	1,4	2,1

() = 26 observasjoner eller færre.

() = 26 cases or fewer.

1) Realiserte og forventede barnetall.

1) Realized and expected number of children.

Innen denne hoveddrammen finner vi nyanser som vi vil knytte noen kommentarer til. Selv om tendensen til å ha færre barn ved større omfang på yrkesaktiviteten er klar blant de lavest utdannede kvinnene, så er det ikke tale om de store og dramatiske forskjeller. Den ene gruppen som skiller seg ut, de yngste kvinnene med stabil yrkesaktivitet, er såpass få at tilfeldige variasjoner spiller en stor rolle. Hovedinntrykket er at barnetallet synker moderat ettersom kvinnens yrkesaktivitet øker blant lavt utdannede kvinner.

Et annet inntrykk får vi ved å se på de middels utdannede kvinnene. De av kvinnene som har delvis yrkesaktivitet, har noe lavere barnetall enn de ikke yrkesaktive. Men forskjellene er ikke store. Det er de derimot når vi ser på barnetallet blant de av kvinnene med middels utdanning som har hatt en stabil yrkestilknytning gjennom den tiden de har levd i samliv med en mann. Det er store forskjeller der de helt yrkesaktive kvinnene i gjennomsnitt har ett barn mindre enn de ikke yrkesaktive. Ettersom det gjennomsnittlige barnetallet for alle kvinner er lavere enn tre barn, så må en forskjell på ett barn fra de ikke yrkesaktive til de helt yrkesaktive sies å være betydelig.

En tredje variant framstår blant de høyt utdannede kvinnene. Det er delvis yrkesaktive kvinner som har flest barn i denne gruppen. Helt yrkesaktive kvinner har færre barn enn de delvis yrkesaktive, men forskjellen i barnetall mellom de ikke yrkesaktive og de helt yrkesaktive er verken entydig eller stor. For å kunne tolke disse tallene må vi ta hensyn til at det var svært få av de høyt utdannede kvinnene som ikke hadde vært yrkesaktive i den tiden de har levd i samliv med en mann. Som før nevnt er det også sannsynlig at en del kvinner i denne gruppen har vært under utdanning i en del av samlivsperioden. Vi vil derfor være forsiktige med å trekke konklusjoner ut fra de resultater som trer fram for de ikke yrkesaktive og "delvis" yrkesaktive i denne gruppen. Vi kan likevel gå ut fra at dette er et problem som i større grad gjelder yngste kohort enn de eldre.

Vi har altså funnet at det å se en kvinnes barnetall både i forhold til hennes utdanningsnivå, og den yrkesaktivitet hun har over livsløpet, gir et annet inntrykk enn om vi tar for oss barnetall og utdanning for seg og barnetall og yrkesaktivitet for seg.

Innen hvert utdanningsnivå finner vi en tendens til synkende barnetall ved økende yrkesaktivitet, men tendensen er ikke like klar for alle utdanningsnivåene. Det er kun blant middels utdannede kvinner vi får betydelig lavere barnetall når kvinnen har hatt en stabil yrkesaktivitet.

Dersom vi sammenligner kvinner med delvis yrkesaktivitet, så finner vi svært små forskjeller i barnetall mellom kvinner på ulike utdanningsnivåer.

Dersom vi sammenligner kvinner med stabil yrkesaktivitet, finner vi at både de lavt utdannede og de høyt utdannede har høyere barnetall enn middels utdannede kvinner. Det sterkeste bidraget til at helt yrkesaktive kvinner i gjennomsnitt har få barn, blir følgelig gitt av middels utdannede kvinner.

Når vi så finner klare forskjeller i barnetall for kvinner på ulike utdanningsnivå, så må dette føres tilbake til at de ikke har samme tilknytning til yrkeslivet. De lavt utdannede kvinnene har relativt sett høye barnetall ettersom gruppene ikke yrkesaktive eller delvis yrkesaktive omfatter svært mange av disse kvinnene. Flesteparten av de middels utdannede kvinnene befinner seg i gruppen delvis yrkesaktive. Blant de høyt utdannede kvinnene er de fleste delvis eller helt yrkesaktive, der de lave barnetall er framtreddende.

Forholdet mellom barnetall og yrkesaktivitet er altså mangfoldig og består av ulike, men systematiske sammenhenger.

For alle de tre utdanningsnivåene gjelder det hovedmønster at helt yrkesaktive kvinner har færre barn enn delvis yrkesaktive. De klare tendenser som kommer fram når vi ser på barnetall og utdanning for seg, der barnetallet er jevnt synkende ettersom utdanningsnivået øker, er følgelig et resultat av at kvinnene har ulik tilknytning til yrkeslivet. Det betyr at selv om forskjellen i barnetall mellom de stabilt yrkesaktive og de øvrige ser ut til å være mindre for høyt utdannede kvinner, sammenlignet med middels utdannede, så vil det at de høyt utdannede kvinnene vanligvis har en stabil yrkesaktivitet innebære at de får et lavere barnetall i gjennomsnitt enn de middels utdannede kvinnene som vanligvis har en delvis yrkesaktivitet. Vi har hittil brukt gjennomsnittlig barnetall som et mål for forholdet mellom barnetall, utdanning og yrkesaktivitet. Imidlertid kan et slikt gjennomsnitt skjule store variasjoner i spredning mellom de ulike gruppene. Før vi går videre skal vi derfor gå nærmere inn på disse variasjoner i barnetall.

3.5. Fordeling av antall barn

I figur 5 får vi et innblikk i barnetallsfordelingen i de tre kohortene av kvinner etter hvorvidt de har vært ikke yrkesaktive, delvis eller helt yrkesaktive i samlivsperioden. Vi har delt barnetall inn i tre grupper: 0, 1, 2 og 3 eller flere. Når blir det relativt få kvinner

var tobarnsmødre mer dominerende enn tilfellet var blant de lavest utdannede kvinnene. Dette er trolig en avspeiling av at de lavest utdannede kvinnene har størst problemer med å kombinere stabil yrkesaktivitet med det å ha flere barn, hvorav minst ett antagelig er i småbarnsalderen. På den annen side kan innslaget av de lavt utdannede kvinner med tre barn eller flere både blant de delvis og de helt yrkesaktive kvinnene i de eldre kohorter, tyde på at det nettopp for disse kvinnene eksisterer et stort behov for å plusse på familieinntekten. Men dette er antagelig vanligst blant kvinner med større barn.

Dersom vi kun sammenligner eldste og yngste kohort, ser vi at hovedendringen består i at færre av de yngste kvinnene har tre barn eller flere. Selv om en del flere av tobarnsmødrene kan ha fått sitt tredje barn etter intervjutidspunktet, er det tvilsomt at dette vil endre hovedinntrykket. Yngste gruppe var 29-33 år på intervjutidspunktet og nedgangen i andel kvinner med tre barn eller flere, gjelder for alle kvinnene uansett utdanningsnivå og yrkesaktivitet.

Færre av de yngste har fått tre barn eller flere. Blant de kvinnene i denne kohorten som hadde vært delvis yrkesaktive, består endringen for laveste og middels utdanning i en økning i andel tobarnsmødre, mens både andel kvinner uten og med ett barn har vært stabil. For de høyest utdannede kvinnene har det vært en generell økning i andel kvinner med færre barn enn tre.

En del av diskusjonen omkring nedgangen i fødselstallene har dreiet seg om hvorvidt det har vært en økende tendens til barnløshet. Noack og Østby (1983) fant ikke at dette var tilfelle. På grunnlag av data fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 kom de fram til at rundt 7 prosent av kvinnene i alderen 35 til 44 år var barnløse. Av yngre kvinner (30 til 34 år) var 11 prosent barnløse. I denne gruppen er det sannsynlig at noen vil få barn seinere i livsløpet, slik at denne prosenten kan bli lavere.

Her finner vi at en betydelig andel av de helt yrkesaktive kvinnene er barnløse. Dette gjelder for alle tre kohorter. I den yngste kohorten gjelder dette 17 prosent av kvinnene i denne gruppen. Nå blir det fra flere hold argumentert med at et nytt mønster er i ferd med å utvikle seg, der kvinner velger yrke framfor barn (se f.eks. Huber 1980). Ettersom nettopp det å ha småbarn er en av de viktigste seleksjonsmekanismer for hvorvidt en kvinne befinner seg i eller utenfor arbeidsmarkedet, er det for tidlig å trekke denne konklusjon for yngste kohort. Her er det sannsynligvis tale om en opphopningseffekt, der gruppen helt

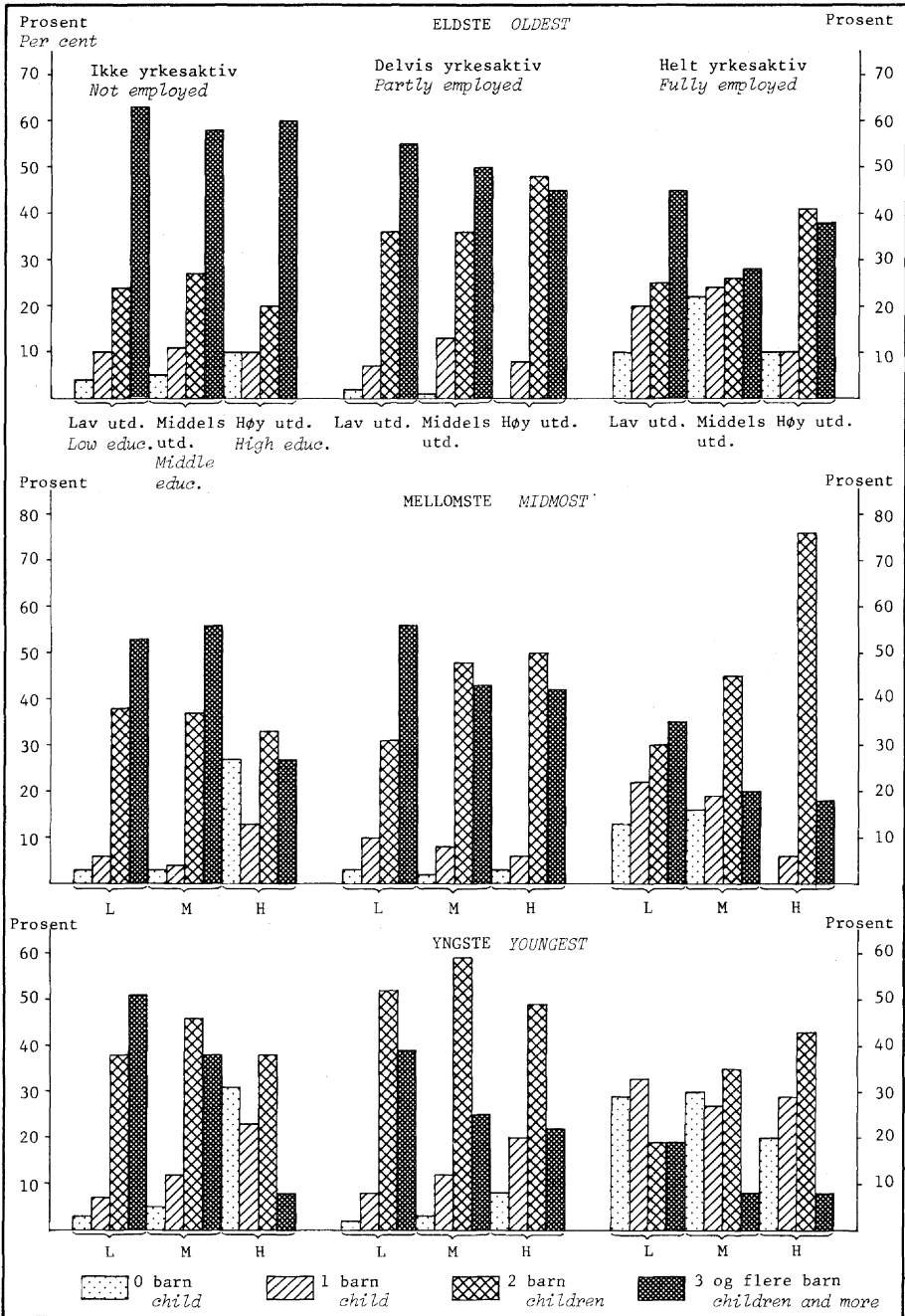
i enkelte av disse gruppene og vi skal her bare trekke fram noen tendenser (minste gruppe er eldste kohort ikke yrkesaktive kvinner med høy utdanning, som omfatter 10 kvinner).

Dersom vi først ser på ikke yrkesaktive kvinner, finner vi klart at denne gruppen er dominert av kvinner med tre barn eller flere. Dette gjelder for alle utdanningsnivåer innen eldste kohort, uten unntak. Det gjelder de to laveste utdanningsnivåer i mellomste kohort, mens det for yngste kohort kun gjelder for kvinner på det laveste utdanningsnivået.

Blant kvinner med delvis yrkesaktivitet finner vi også et sterkt innslag av mødre med tre barn eller flere i eldste kohort. Dette er tydelig for kvinner på de to laveste utdanningsnivåer, mens det blant de høyest utdannede kvinnene er litt flere tobarnsmødre enn kvinner med barnetall over dette. I den mellomste kohort finner vi en noe sterkere tendens til at de delvis yrkesaktive kvinnene med utdanning på mellom- og på høyeste nivå er tobarnsmødre. Fortsatt er det imidlertid klart at kvinner med tre barn eller flere dominerer blant de lavest utdannede kvinnene med delvis yrkesaktivitet. Tendensen til konsentrasjon av tobarnsmødre blant kvinner med delvis yrkesaktivitet kommer klart fram i den yngste kohort, der den gjelder alle kvinnene uansett utdanningsnivå. Innslaget av kvinner med tre barn eller flere er imidlertid ikke ubetydelig i den laveste utdanningsgruppen.

For kvinner med stabil yrkesaktivitet finner vi at det kun er blant de lavest utdannede kvinnene at de med tre barn eller flere klart er dominerende i eldste kohort. Blant de middels utdannede kvinnene er det de sterke innslag av så vel kvinner uten barn, som kvinner med ett barn som trekker de gjennomsnittlige barnetall ned, mens vi blant de høyest utdannede kvinnene igjen har en tendens til at kvinnene har to barn eller flere. I mellomste kohort finner vi en klar konsentrasjon av tobarnsmødre blant de to høyeste utdanningsnivåer. Også her er det imidlertid sterke innslag av kvinner uten eller med ett barn blant de middels utdannede. Kvinner på høyeste utdanningsnivå har to barn som sitt hovedmønster. Fortsatt finner vi at det blant kvinner på laveste utdanningsnivå var flest kvinner med tre barn eller flere også blant de helt yrkesaktive. Dette mønsteret endres i yngste kohort der vi også blant de lavest utdannede kvinnene finner at de fleste er uten eller har ett barn når de har vært helt yrkesaktive. Her skal vi være oppmerksomme på at dette omfatter få kvinner. Også for kvinner med høyere utdanning i denne gruppen er innslaget av kvinner uten, eller med ett barn betydelig, men både blant de middels og de høyt utdannede kvinnene

Figur 5. Barnetall, utdanning og yrkesaktivitet for 3 kohorter kvinner *Number of children, education and labour force participation for 3 cohorts of women*

yrkesaktive kvinner både består av kvinner som ennå ikke har født sitt første barn og av kvinner som kommer til å forbli barnløse ut fra valg og ut fra deres mulighet til å føde barn.

Det er like fullt verdt å merke seg at det har vært en betydelig økning i andel kvinner som har vært yrkesaktive i størsteparten av samlevsperioden. I tabell 3 fant vi at mens dette gjaldt 16 prosent av kvinnene i eldste kohort, så gjaldt det 27 prosent av kvinnene i yngste kohort. Og denne utviklingen kommer fram til tross for at så vel nærhet i tid til avsluttet utdanning som til småbarnsfasen virker i motsatt retning for yngste kohort. Vi vil imidlertid være tilbøyelig til å tro at spørsmålet om å bli mor overhodet, skiller seg vesentlig fra spørsmålet om antall barn. Som vi har diskutert tidligere i artikkelen vil det her være tale om ulike behov som dekkes gjennom morsrollen og yrkesaktivitet.

Derimot kan det være mer rimelig å tenke seg en sammenheng mellom antall barn og yrkesaktivitet.

Blant de helt yrkesaktive kvinnene er det en generell tendens til at hovedendringen består i at kvinnene jevnt over har fått færre barn, uten at dette kan sies å ha vært en klar konsentrasjon om tobarnsfamilien.

I figur 5 finner vi igjen den tendens til at den mest markante nedgang i barnetall fra ikke yrkesaktive til delvis yrkesaktive, og fra delvis til helt yrkesaktive er blant de middels utdannede kvinner.

Vi kan knytte dette til antagelser om rollekonflikt mellom de to aktiviteter reproduksjon og produksjon, og bruke barnetall som et tegn på denne konflikten for de ulike grupper av kvinner. Tendensen til økt yrkesaktivitet blant flerbarnsmødre med lav utdanning, kan mer være et spørsmål om behov for ekstra inntekt enn et valg mellom reproduksjon og produksjon. Det faktum at denne tendens særlig kommer fram i de eldre kohorter, bestyrker dette synet. Vi skal derfor diskutere forholdet mellom barn og jobb for de grupper av kvinner som vi tror har foretatt et valg, de middels og høyt utdannede kvinnene. De lave barnetall blant helt yrkesaktive kvinner med middels utdanning, kan da sees som et uttrykk for at det særlig for denne gruppen av kvinner eksisterer en rollekonflikt mellom oppgaver som kan knyttes til reproduksjon og yrkesaktivitet. Det at så vidt få kvinner på dette utdanningsnivået har valgt en stabil yrkesaktivitet, kan tyde på at de fleste kvinnene med middels utdanning unngår konflikten ved å redusere sin tilknytning til yrkeslivet. Det er rimelig å anta at kvinner med høyere utdanning, samtidig har høyere lønn og et mer personlig tilfredsstillende arbeid. En høyere lønn vil ofte innebære en større

anledning til å skaffe gode alternative omsorgstjenester for barna mens kvinnen jobber. Både mulighetene for å skaffe godt barnetilsyn, og den personlige tilfredsstillende som arbeidet kan gi de høyt utdannede kvinnene, kan tenkes å minske rollekonflikten mellom hjem og arbeid for de høyt utdannede kvinnene. I fall et slikt resonnement er riktig, blir det viktig å ikke diskutere rollekonflikt som et tema i seg selv, men som en del av en mer omfattende ressurstankegang. Søkelyset må da rettes mot de betingelser som ligger til grunn for at kvinner kan oppleve at det eksisterer en konflikt mellom det å delta i yrkeslivet og samtidig ivareta rollen som småbarnsmor.

Rollekonflikten for gifte kvinner står ikke nødvendigvis mellom hjem og jobb, men mellom hvilke muligheter de har for tilfredsstillende arrangementer i den ene eller begge arenaer.

4. UTDANNING, YRKE OG NEDGANG I BARNETALL

Mens vi hittil har diskutert forholdet mellom utdanning og yrkesaktivitet på den ene side og barnetallet for grupper av kvinner på den andre, så vender vi nå blikket mot størrelsen av disse gruppene. Vi skal undersøke hvilken betydning det har hatt for nedgangen i de årlige fødselsrater at en større andel av de yngre kvinnene har høyere utdanning og er mer yrkesaktive, sammenlignet med de eldre.

Vi skal nærme oss disse spørsmålene skritt for skritt. I første omgang spør vi om nedgangen i barnetall kan knyttes til de større andeler kvinner med høyere utdanning blant de yngre kvinnene sammenlignet med de eldste. Deretter foretar vi samme vurdering for yrkesaktivitet idet vi spør om det er slik at nedgang i barnetall kan knyttes til det at en større andel blant de yngste kvinnene har hatt en stabil yrkestilknytning, sammenlignet med de eldre. Ettersom vi kjenner til at det eksisterer en klar sammenheng mellom utdanning og yrkesaktivitet, vil det siste skritt være å undersøke i hvor stor grad endringer i barnetallet kan sees i sammenheng med en økt andel yngre kvinner som både har høyere utdanning og en mer stabil yrkesaktivitet.

For å gjøre framstillingen noe enklere skal vi legge hovedvekten på de eldste, førkrigsgenerasjonen (født 1933 - 1938), og de yngste, etterkrigsgenerasjonen av kvinnene (født 1944 - 1948). Et problem som vi da vanskelig kommer utenom, er det faktum at yngste kohort ennå ikke var ferdig med sine barnefødsler på intervjuetidspunktet. På grunnlag av

registerdata for alle kvinner i de tilsvarende aldersgrupper, vet vi imidlertid at etterkrigsgenerasjonen som 29-åringene hadde født 85 prosent av det barnetall de hadde 4 år seinere, altså i 1981, og som 33-åringene 90 prosent av det barnetall de hadde i 1981. En god del av de kvinnene som var 29 til 33 år på intervju tidspunktet, og som her er definert som yngste kohort, fortsatte å føde barn etter intervju tidspunktet. Like fullt tyder dette på at en så stor andel av barnefødsleene er tilbaketrukket, at vi kan få et innblikk i de endringer som har skjedd.

4.1. Prinsipper ved dekomponering

For å få en oversikt over endringene i barnetall har vi forsøkt å dele disse inn i ulike komponenter. Det vil si at vi har dekomponert barnetallsendringene. Dekomponering er en form for standardisering der vi måler hvor stor virkningen av den registrerte endringen i barnetall ville blitt dersom vi har endring i én faktor, mens de andre faktorene blir uendret (Moen og Sevaldson 1982). I denne analysen vil dette si at vi først ser hvor stor endringen i barnetallet ville blitt dersom utdanningsnivået blant kvinnene hadde vært konstant i den perioden vi undersøker, det vil si i etterkrigstiden. Deretter gjennomfører vi samme beregning for yrkesaktivitet. I den siste beregningen ser vi på hvor store endringene i barnetall ville ha vært dersom både utdannings- og yrkesmønsteret hadde vært uendret i perioden.

Prinsippet ved den dekomponeringsteknikk vi skal bruke, er at vi ønsker å skille de endringer i barnetall som har funnet sted innenfor grupper av kvinner, fra de endringer i barnetall som skyldes forskyvning i andel kvinner som tilhører disse gruppene. Følgelig spør vi: er det slik at kvinner med like utdannings- og yrkesmønstre har det samme barnetall når vi sammenligner en kohort med en annen? Dersom vi kan svare bekreftende på dette spørsmålet, vil vi samtidig kunne si at barnetallet innenfor det enkelte utdannings- og yrkesnivå har holdt seg uendret i perioden. De totale endringer i barnetall kunne i så fall tilskrives en forskyvning i andel kvinner mellom de ulike utdannings- og yrkesmønstre fra en kohort til en annen. Den del av endringen som forklares på denne måten vil vi kalle en "strukturkomponent" i barnetallsendringer.

Dersom vårt svar på spørsmålet om kvinner innen bestemte utdannings- og yrkesnivåer stort sett har det samme barnetall når vi sammenligner en kohort med en annen, blir negativt, vil vi samtidig kunne si at det er barnetallet innen disse gruppene som har endret seg i perioden

og at dette ikke er knyttet til forskyvninger i utdannings- og yrkesmønstre. Den del av endringen som forklares på denne måten, vil vi kalle "fruktbarhetskomponenten" i barnetallsendringene.

Nå er det sjelden at de to komponentene (strukturkomponenten og fruktbarhetskomponenten) summerer seg opp til den samlede endring. Avviket fra den endring som kan føres tilbake til de to komponentene og den totale endring, er definert som "samspillskomponenten".

Nummererer vi de tre utdanningsnivåene fra 1 til 3, kan vi skrive formelen for dekomponering med hensyn til utdanningsnivå:

$$B^y - B^e = \sum_{i=1}^3 \Delta P_i \cdot b_i + \sum_{i=1}^3 P_i \cdot \Delta b_i + \sum_{i=1}^3 \Delta P_i \cdot \Delta b_i$$

der

B^y = gjennomsnittlig barnetall i yngste kohort.

B^e = gjennomsnittlig barnetall i eldste kohort.

P_i = andel kvinner på utdanningsnivå i i eldste kohort.

ΔP_i = endring i andel kvinner på utdanningsnivå i fra yngste til eldste kohort.

b_i = gjennomsnittlig barnetall for kvinner på utdanningsnivå i i eldste kohort.

Δb_i = endring i gjennomsnittlig barnetall for utdanningsnivå i mellom yngste og eldste kohort.

Her er da

$$\sum_{i=1}^3 \Delta P_i \cdot b_i \quad \text{strukturkomponenten,}$$

$$\sum_{i=1}^3 P_i \cdot \Delta b_i \quad \text{fruktbarhetskomponenten og}$$

$$\sum_{i=1}^3 \Delta P_i \cdot \Delta b_i \quad \text{er samspillskomponenten.}$$

For dekomponeringen med hensyn til yrkesaktivitet får vi samme formel, men her står i for yrkesaktivitetsgruppe nr. i , når vi nummererer de tre yrkesaktivitetsgruppene fra 1 til 3.

Når vi ser på utdanning og yrkesaktivitet samtidig får vi i alt 9 grupper (fra lav utdanning og ikke yrkesaktiv til høy utdanning og helt yrkesaktiv). Vi nummererer dem fra 1 til 9 (rekkefølgen er her likegyldig). Vi kan da igjen bruke formelen ovenfor til dekomponeringen, men vi må erstatte 3-tallene over sumtegnene med 9-tall, og i står da for nummeret på kombinert utdannings- og yrkesaktivitetsgruppe.

Dekomponeringen blir følgelig beregnet i tre etapper. I første omgang dekomponerer vi barnetallsendringer i forhold til tre utdanningsnivåer. I neste omgang dekomponerer vi barnetallsendringene i forhold til tre typer yrkesmønstre. Og til slutt trekker vi inn både de tre utdanningsnivåer og de tre yrkesmønstre.

En kompliserende faktor i disse beregningene er selvfølgelig det faktum at den yngste kohorten av kvinner ikke var ferdig med sine barnefødsler på intervjudtidspunktet. Dette betyr at vi vil få større utslag for fruktbarhetskomponenten enn det som ville ha vært tilfelle om vi hadde ventet til den yngste kohorten hadde vært 10 år eldre. Men da måtte vi også ha ventet i 10 år med å gjennomføre analysen, og vi har alt sett at det ikke forekom store og dramatiske endringer med hensyn til barnefødsler blant etterkrigsgenerasjonen etter intervjudtidspunktet.

Dekomponeringsberegningene vil altså ikke kunne gi et eksakt svar med hensyn til hvor mye av endringene i barnetall som kan tilskrives fruktbarhetskomponenten og hvor mye som kan tilskrives strukturkomponenten, men den kan gi en pekepinn. Den vil også gi oss en mulighet for å vurdere hvilke bidrag til endringer kvinner på de enkelte utdannings- og yrkesnivåer har gitt.

4.2. Nedgang i barnetall, økning i utdanning

I den videre framstillingen skal vi ikke kun se på nedgangen i barnetall i absolutte tall som vi gjorde i tabell 4. Her skal vi også trekke inn betydningen av andel kvinner som befinner seg i de ulike gruppene. Det betyr at vi skal se på nedgang i barnetall innen en gruppe multiplisert med denne gruppens vekt.

Tabell 5 viser dekomponering av barnetall og utdanning i en strukturkomponent, fruktbarhetskomponent og en samspillskomponent. Det gjennomsnittlige barnetall blant de yngste kvinnene var 1,96, mens det tilsvarende barnetall blant de eldste var 2,65. Dette innebærer en reduksjon i antall barn på 0,69 for de yngste kvinnene på intervjudtidspunktet. Vårt utgangspunkt er altså endringer fra yngste til eldste kohort. Negative verdier på endringskomponentene kan leses som en nedgang for den

nyngste kohort. For eksempel finner vi at endring i andel kvinner med lav utdanning er $-0,1841$. Dette kan også leses slik at det blant de yngste kvinnene er vel 18 prosentpoeng færre som har det laveste utdanningsnivået når vi sammenligner dem med de eldste. Samtidig ser vi at det er vel 10 prosentpoeng ($0,1056$) flere med middels utdanning og nesten 8 prosentpoeng ($0,0785$) flere med høy utdanning, når vi sammenligner de yngste kvinnene med de eldste.

På samme måte kan vi lese komponenten for endringer i barnetall. Blant kvinner på laveste utdanningsnivå ligger barnetallet blant de yngste kvinnene $0,5152$ under tilsvarende barnetall blant de eldste.

Tabell 5 viser at en liten del (ca. 10 prosent) av den samlede reduksjon i gjennomsnittlig barnetall kan føres tilbake til den heving i utdanningsnivå som har funnet sted fra de eldste kvinnene til de yngste, det vil si til strukturkomponenten.

Selv om vi ikke kan trekke noen klar konklusjon med hensyn til hvor mye av barnetallsendringer som kan tilskrives "fruktbarhet" eller "struktur", synes det klart at kun en beskjeden del av nedgangen i barnetall kan føres tilbake til forskyvningene i utdanningsnivået blant kvinner i etterkrigsårene. Dette betyr at nedgangen i barnetall har vært betydelig større enn det man kunne forvente dersom barnetallet innen hvert utdanningsnivå hadde holdt seg stabilt i samme periode og utdanningsmønsteret endret seg fra at flesteparten av kvinnene tilhører de høyfruktbare utdanningsnivåer (dvs. laveste utdanningsnivå) til at flesteparten av kvinnene nå tilhører lavfruktbare utdanningsnivåer (dvs. de høyere utdanningsnivåer).

Dersom vi tar utgangspunkt i den andel av barnetallsendringene som ifølge disse beregningene kan tilskrives fruktbarhetskomponenten, kan vi gå videre og finne hvilket utdanningsnivå som har gitt det sterkeste bidrag til endringer i barnetall. Dette gjør vi ved å beregne fruktbarhetsendringen ($P_i \Delta b_i$) for hvert utdanningsnivå som prosent av hele barnetallsendringen (altså av $0,6922$). Dette blir gitt av de middels utdannede kvinnene¹⁾. De middels utdannede kvinnene svarer for nesten halvparten av de totale barnetallsendringer, men dette skyldes først og fremst at dette utdanningsnivået omfatter flest kvinner. I absolutt forstand har de høyest utdannede kvinnene redusert sitt barnetall mer enn de øvrige utdanningsnivåer, men de bidrar mindre til nedgangen i barnetall for alle kvinner fordi de ikke representerer så

1) For de middels utdannede kvinnene blir regnestykket:

$$\frac{\text{Fruktbarhetsendring} \cdot 100}{\text{Barnetallsendring}} = \frac{0,2737 \cdot 100}{0,6922} = 40\%$$

Tabell 5. Dekomponering av barnetallsendringer fra yngste til eldste kohort med hensyn til utdanningsnivå *Decomposition of changes in number of children from the youngest to the oldest cohort by level of education*

Barnetall blant de yngste: 1,96
Number of children in the youngest cohort
 Barnetall blant de eldste: 2,65
Number of children in the oldest cohort
 Differanse som skal dekomponeres: 1,96 - 2,65 = -0,69
Difference to decompose

	I alt <i>Total</i>	Lav utdanning <i>Low education</i>	Middels utdanning <i>Medium education</i>	Høy utdanning <i>High education</i>
--	-----------------------	--	---	---

Data for beregningene *Data
for the calculations*

Andel kvinner i eldste kohort <i>Share of women in the oldest cohort</i>	1,000	0,3991	0,4763	0,1246
Endring i andel kvinner på hvert utdanningsnivå <i>Change in share of women at each level of education</i>		-0,1841	+0,1056	+0,0785
Barnetall i eldste kohort <i>Number of children in the oldest cohort</i>	2,65	2,8577	2,5298	2,4304
Endring i barnetall på hvert utdanningsnivå <i>Change in number of children at each level of education</i>	-0,69	-0,5152	-0,5747	-0,8807

Utregning av leddene
Calculations

Strukturendring <i>Structural change</i>	-0,0682	-0,5261	0,2671	0,1908
Fruktbarhetsendring <i>Fertility change</i>	-0,5890	-0,2056	-0,2737	-0,1097
Samspill <i>Interaction</i>	-0,0350	0,0948	-0,0607	-0,0691

<u>Sluttresultat</u> <i>Results</i>	I alt	<i>Total</i>	Prosent ¹⁾	<i>Per cent</i>
Strukturkomponent <i>Structural component</i>		-0,0682	10	
Fruktbarhetskomponent <i>Fertility component</i>		-0,5890	85	
Samspillskomponent <i>Interaction component</i>		-0,0350	5	
Hele endringen <i>Total change</i> ...		-0,6922	100	

1) Prosentberegningene må kun betraktes som indikatorer på den styrke de to komponenter (struktur og fruktbarhet) har i forhold til hverandre. Samspillskomponenten er påvirkelig av hvilken retning beregningene er basert på, dvs. hvorvidt basisgruppen er eldste eller yngste kohort. Men selv med stor margin for usikkerhet omkring de eksakte tall, så er tendensen for forholdet mellom struktur- og fruktbarhetskomponenten helt klar i samtlige beregninger.

Tabell 6. Dekomponering av barnetallsendringer fra yngste til eldste kohort med hensyn til yrkesaktivitet *Decomposition of changes in number of children from the youngest to the oldest cohort by level of labour force participation*

Barnetall blant de yngste: 1,96
Number of children in the youngest cohort
 Barnetall blant de eldste: 2,65
Number of children in the oldest cohort
 Differanse som skal dekomponeres: 1,96 - 2,65 = -0,69
Difference to decompose

	I alt <i>Total</i>	Ikke yrkesaktiv <i>Not employed</i>	Delvis yrkesaktiv <i>Partly employed</i>	Helt yrkesaktiv <i>Fully employed</i>
<u>Data for beregningene</u> <i>Data for the calculations</i>				
Andel kvinner i eldste kohort <i>Share of women in the oldest cohort</i>	1,000	0,3711	0,4654	0,1635
Endring i andel kvinner på hvert yrkesnivå <i>Change in share of women at each level of labour force participation</i>		-0,0196	-0,0867	0,1063
Barnetall i eldste kohort <i>Number of children in the oldest cohort</i>	2,65	2,8559	2,6791	2,0865
Endring i barnetall på hvert yrkesnivå <i>Change in number of children at each level of labour force participation</i>	-0,69	-0,5865	-0,5541	-0,7707
<u>Utregning av leddene</u> <i>Calculations</i>				
Strukturendring <i>Structural changes</i>	-0,0665	-0,0560	-0,2323	0,2218
Fruktbarhetsendring <i>Fertility changes</i>	-0,6016	-0,2177	-0,2579	-0,1260
Samspill <i>Interaction</i>	-0,0224	0,0115	0,0480	-0,0819
<u>Sluttresultat</u> <i>Results</i>	I alt	<i>Total</i>	Prosent	<i>Per cent</i>
Strukturkomponent <i>Structural component</i>		-0,0665	10	
Fruktbarhetskomponent <i>Fertility component</i>		-0,6016	87	
Samspillskomponent <i>Interaction component</i>		-0,0224	3	
Hele endringen <i>Total change</i> ..		-0,6905	100	

mange kvinner. Vi skal imidlertid være svært forsiktige med å trekke noen konklusjoner for fruktbarhetsnedgang blant de høyest utdannede kvinnene. Mye tyder på, som tidligere nevnt, at det nettopp er de høyest utdannede kvinnene som i størst grad utsetter sine barnefødsler. Derfor kan det være denne gruppen kvinner som får barn relativt seint i livsløpet. Det er ikke sikkert at den store reduksjonen i gjennomsnittlig barnetall for de høyest utdannede kvinnene er like stor når disse har avsluttet sin reproduksjonsperiode.

4.3. Nedgang i barnetall, økning i yrkesaktivitet

Tabell 6 bygger på det samme prinsipp som tabell 5. Forskjellen er at vi i stedet for å vurdere hvor mye av endringene i barnetall som kan tilskrives de nye utdanningsmønstre, så ser vi i tabell 6 på hvor mye av endringene i barnetall som kan tilskrives nye yrkesmønstre. Vi diskuterer fortsatt nedgangen i barnetall på gjennomsnitt 0,69 barn fra yngste til eldste kohort.

Vi finner at den største endringen i yrkesmønsteret består i at flere av de yngste kvinnene har vært yrkesaktive i mesteparten av den tid de har levet i samliv med en mann. Dette gjelder vel 10 prosent flere av de yngste kvinnene, sammenlignet med de eldste. Vi vil her minne om at vi ikke kan si noe om hvorvidt denne yrkesaktiviteten har vært deltid eller heltid, vi kan bare si at det har vært en klar økning i tendensen til at yngre kvinner opprettholder sin yrkesaktivitet på ett eller annet nivå. Denne tendens er i samsvar med de konklusjoner som er trukket i en annen analyse av kvinners yrkesaktivitet (Ellingsæter og Iversen 1983). Endringene i barnetall viser en klar nedgang blant helt yrkesaktive kvinner, og en nesten like klar nedgang blant ikke yrkesaktive kvinner og delvis yrkesaktive.

Dekomponeringsteknikken viser også her at kun en liten del av de endringer som har funnet sted i barnetallet kan føres direkte tilbake til en økning i andel yrkesaktive kvinner. Fruktbarhetskomponenten utgjør nesten 90 prosent av endringene. Vi kan her merke oss at disse fruktbarhetsendringene omtrent i like stor grad kan føres tilbake til ikke yrkesaktive kvinner som til kvinner med delvis yrkesaktivitet. Men helt yrkesaktive kvinner har bidratt noe mindre, ettersom de utgjør færre kvinner. Dette finner vi ved å se på fordelingen av fruktbarhetsendringer for hvert nivå av yrkesaktivitet ($\frac{\text{fruktbarhetsendring} \cdot 100}{\text{barnetallsendring}}$).

4.4. Nedgang i barnetall, økning i utdanning og yrkesaktivitet

Nå er utdanning og yrkesaktivitet to aktiviteter som ikke kan sees isolert. På forhånd vet vi at høyt utdannede kvinner i større grad er yrkesaktive enn lavt utdannede kvinner. I tabell 7 har vi satt opp endringene i barnetall fra yngste til eldste kohort, når vi sammenligner kvinner med et gitt utdanningsnivå og et gitt yrkesmønster. Det betyr for eksempel at vi ser på endringer i barnetall blant de yngste ikke yrkesaktive kvinnene med lav utdanning sammenlignet med tilsvarende gruppe blant de eldste.

Tabell 7. Dekomponering av barnetallsendringer fra yngste til eldste kohort med hensyn til utdanning og yrkesaktivitet
Decomposition of changes in number of children from the youngest to the oldest cohort by level of education and labour force participation

Barnetall blant de yngste: 1,96 *Number of children in the youngest cohort*
 " " " " " " " " " " " " *oldest cohort*
 Differanse som skal dekomponeres: 1,96 - 2,65 = -0,69 *Difference to decompose*

	I alt <i>Total</i>	Lav utdanning <i>Low level of education</i>			Middels utdanning <i>Medium level of education</i>			Høy utdanning <i>High level of education</i>			
		Ikke yrk. <i>Not empl.</i>	Delvis yrk. <i>Partly empl.</i>	Helt yrk. <i>Fully empl.</i>	Ikke yrk.	Delvis yrk.	Helt yrk.	Ikke yrk.	Delvis yrk.	Helt yrk.	
<u>Data for beregningene</u> <i>Data for the calculations</i>											
Andel kvinner i eldste kohort <i>Share of women in the oldest cohort</i>	1,000	0,1767	0,1909	0,0315	0,1782	0,2129	0,0852	0,0158	0,0631	0,0457	
Endring i andel kvinner på hvert nivå <i>Change in share of women at each level</i>		-0,0651	-0,1125	-0,0065	0,0296	0,0187	0,0573	0,0151	0,0070	0,0564	
Barnetall i eldste kohort <i>Number of children in the oldest cohort</i>	2,65	3,000	2,7686	2,6000	2,7522	2,6222	1,8333	2,4000	2,6000	2,2069	
Endring i barnetall på hvert nivå <i>Change in number of children at each level</i>	-0,69	-0,4681	-0,3595	-1,3143	-0,4779	-0,5196	-0,5833	-1,1692	-0,7186	-0,7883	
<u>Utregning av leddene</u> <i>Calculations</i>											
Strukturendring <i>Structural change</i>	-0,1093	-0,1953	-0,3115	-0,0169	0,0815	0,0490	0,1050	0,0362	0,0182	0,1245	
Fruktbarhetsendring <i>Fertility change</i>	-0,5380	-0,0827	-0,0686	-0,0414	-0,0852	-0,1106	-0,0497	-0,0185	-0,0453	-0,0360	
Samspill <i>Interaction</i>	-0,0450	0,0305	0,0404	0,0085	-0,0141	-0,0097	-0,0334	-0,0177	-0,0050	-0,0445	
<u>Sluttresultat</u> <i>Results</i>											
		I alt <i>Total</i>			Prosent <i>Per cent</i>						
Strukturkomponent <i>Structural component</i>		-0,1093			16						
Fruktbarhetskomponent <i>Fertility component</i>		-0,5380			78						
Samspillskomponent <i>Interaction component</i>		-0,0450			6						
Hele endringen <i>Total change</i>		-0,6923			100						

For de reine barnetallsendringer, finner vi i tabell 7 at de to gruppene med størst reduksjon i det gjennomsnittlige barnetall er helt yrkesaktive kvinner med lav utdanning og de ikke yrkesaktive kvinnene med høy utdanning. For de lavt utdannede kvinnene er det nok mange som er helt yrkesaktive fordi de enda ikke har fått sitt første barn, mens det samme gjelder for de høyt utdannede, ikke yrkesaktive kvinnene. Dette er antagelig kvinner som fortsatt er under utdanning og der mange ikke har fått sitt første barn. Begge disse gruppene omfatter imidlertid få kvinner og av fruktbarhetsendringene ser vi at disse gruppene har bidratt lite til den totale reduksjon i gjennomsnittlig barnetall. Den enkeltgruppe som i størst grad har bidratt til denne reduksjon, er midtels utdannede kvinner som har vært delvis yrkesaktive i samlivsperioden.

Ved å se på både utdanningsnivå og yrkesmønster sammen, finner vi at rundt 16 prosent¹⁾ av endringene i barnetall kan tilskrives "strukturkomponenten", det vil si endring i andel kvinner med høyere utdanning og mer yrkesaktivitet. Vi ser at strukturkomponenten får større betydning i denne beregning. Fortsatt er det imidlertid klart at nedgangen i barnetall i hovedsak må føres tilbake til "fruktbarhetskomponenten".

Dekomponering av nedgangen i barnetall viser at denne i liten grad direkte kan tilskrives en økning i andel kvinner med høyere utdanning og sterkere tilknytning til yrkeslivet. Nedgangen har følgelig vært større enn vi ville forvente dersom vi hadde hatt et stabilt forhold mellom barnetall og utdanning og barnetall og yrkesaktivitet, med en forskyvning i andel kvinner i retning mot flere kvinner med "lavfruktbare" utdannings- og yrkesnivåer. Dette utelukker imidlertid ikke at de høyere utdannings- og yrkesnivåer blant de yngre kvinnene har hatt innvirkning på kvinnenenes valg med hensyn til barnetall.

Ettersom de yngste kvinnene ikke har avsluttet sin fødeaktive periode på det tidspunkt som ligger til grunn for dekomponeringen, må vi forvente at det vi her har kalt "fruktbarhetskomponenten" både vil innefatte faktiske endringer i barnefødsler og barnefødsler som kommer etter intervju-tidspunktet. "Fruktbarhetskomponenten" vil følgelig være lavere når disse kvinnene har avsluttet sin reproduktive periode, enn det som kommer fram i disse dekomponeringstabellene. Imidlertid er det liten grunn til å tro at bildet vil endres på noen avgjørende måte.

1) Vi gjør oppmerksom på fotnote under tabell 5.

Tabell 8. Dekomponering av barnetallsendringer fra mellom- til eldste kohort med hensyn til utdanning og yrkesaktivitet
Decomposition of changes in number of children from the midmost to the oldest cohort by level of education and labour force participation

Barnetall blant mellomkohort: 2,46 *Number of children in the midmost cohort*
 " " de eldste: 2,65 " " " " " " *oldest cohort*
 Differanse som skal dekomponeres: 2,46 - 2,65 = -0,19 *Difference to decompose*

	I alt <i>Total</i>	Lav utdanning <i>Low level of education</i>			Middels utdanning <i>Medium level of education</i>			Høy utdanning <i>High level of education</i>		
		Ikke yrk. <i>Not empl.</i>	Delvis yrk. <i>Partly empl.</i>	Helt yrk. <i>Fully empl.</i>	Ikke yrk.	Delvis yrk.	Helt yrk.	Ikke yrk.	Delvis yrk.	Helt yrk.
<u>Data for beregningene</u> <i>Data for the calculations</i>										
Andel kvinner i eldste kohort <i>Share of women in the oldest cohort</i>	1,000	0,1345	0,1329	0,0347	0,1873	0,2523	0,1042	0,0227	0,0544	0,0770
Endring i andel kvinner på hvert nivå <i>Change in share of women at each level</i>		-0,0422	-0,0580	0,0032	0,0091	0,0394	0,0190	0,0069	-0,0087	0,0313
Barnetall i eldste kohort <i>Number of children in the oldest cohort</i> ..	2,65	2,7978	2,6364	2,3043	2,7500	2,4731	1,7246	1,7333	2,444	2,1373
Endring i barnetall på hvert nivå <i>Change in number of children at each level</i>	-0,19	-0,2022	-0,1322	-0,2957	-0,0022	-0,1491	-0,1087	-0,6667	-0,1556	-0,0696
<u>Utregning av leddene</u> <i>Calculations</i>										
Strukturendring <i>Structural change</i>	-0,0508	-0,1181	-0,1529	0,0074	0,0250	0,0974	0,0328	0,0120	-0,0213	0,0669
Fruktbarhetsendring <i>Fertility change</i>	-0,1334	-0,0272	-0,0176	-0,0103	-0,0004	-0,0376	-0,0113	-0,0151	-0,0085	-0,0054
Samspill <i>Interaction</i>	-0,0002	0,0085	0,0077	-0,0009	0,0000	-0,0059	-0,0021	-0,0046	-0,0014	-0,0022
<u>Sluttresultat</u> <i>Results</i>										
		I alt <i>Total</i>			Prosent <i>Per cent</i>					
Strukturkomponent <i>Structural component</i>		-0,0508			28					
Fruktbarhetskomponent <i>Fertility component</i>		-0,1334			72					
Samspillskomponent <i>Interaction component</i>		-0,0009			0					
Hele endringen <i>Total change</i>		-0,1851			100					

Vi har gjennomført samme slags dekomponering for å vurdere endringene i barnetall fra mellom- til eldste kohort av kvinner. Forskjellen i barnetall mellom de to gruppene er atskillig mindre, enn den er mellom yngste og eldste kohort. Gjennomsnittlige barnetall blant kvinnene i mellomkohorten var 2,46 og blant de eldste 2,65. Forskjellen mellom de to barnetall er altså 0,19.

Tabell 8 viser klart at en større del av denne endringen kan skrives tilbake til "strukturkomponenten", sammenlignet med dekomponeringen i tabell 7. Det betyr at økning i utdanningsnivå og yrkesaktivitet svarer for litt over en fjerdedel av den nedgang vi har hatt i barnetall mellom de to kohortene. Men fortsatt ser vi at endringene i barnetall helt klart er større enn vi kunne forvente dersom vi bare hadde hatt en økning i andel kvinner med høyere utdanning og yrkesaktivitet. Det er altså andre faktorer som er viktigere for å forklare nedgangen i barnetall, enn de økte andeler kvinner med høyere utdanning og yrkesaktivitet.

Også andre undersøkelser peker i retning av at bare en liten del av endringene i barnetall og yrkesaktivitet kan forklares ved den gjensidige avhengighet mellom de to faktorer. Bjøru (1981) har analysert endringer i kvinners sysselsetting i 1970-årene. Hun beregnet de forventede endringer i yrkesaktivitet ut fra de demografiske endringer som hadde funnet sted i samme periode og trakk følgende konklusjon: "det er andre faktorer enn de rent demografiske (endret livsløp) som utgjør hovedårsaken til den store økningen i yrkesaktivitet" (s. 36). Samlet kan det være rimelig å si at resultatene fra dekomponeringen viser at endringer i barnetall i noen grad kan føres direkte tilbake til den utvikling vi har hatt med økning i andel kvinner med høyere utdanning og til mulighetene for å delta aktivt i yrkeslivet gjennom hele eller deler av samlevsperioden. Men dette kan ikke gi en tilstrekkelig forklaring på fallet i barnefødsler. Nedgangen i barnetall er sterkere enn den nedgang vi ville ha fått dersom vi hadde hatt et konstant barnetall for kvinner på hvert utdannings- og yrkesnivå, med en forskyvning mot den andel kvinner som tilhører de nivåer som tradisjonelt har lave barnetall. Vi vil tro at denne konklusjonen vil være gyldig også når de yngste kvinnene har fullført sin reproduktive periode.

4.5. Etterkrigsgenerasjonen, et vannskille?

Innledningsvis skisserte vi noen forskjeller mellom førkrigs-, krigs- og etterkrigskohortene av kvinner der vi la vekt på at etterkrigsgenerasjonen har hatt andre muligheter med hensyn til utdanning og yrkesaktivitet enn det førkrigsgenerasjonen hadde. Kan vi nå trekke noen

konklusjon med hensyn til hvilken innvirkning dette har hatt for "moderskapsrollen" til etterkrigsgenerasjonen?

Vi mener i alle fall å kunne si at nedgangen i barnetall ikke alene kan skrives direkte tilbake til kvinners økte utdanningsnivåer og yrkesaktivitet. Snarere har vi fått bekreftet at det er et helt konglomerat av faktorer som må knyttes sammen for å forstå den utvikling vi har hatt.

Vi skal avslutningsvis nevne noen andre faktorer som har hatt betydning.

De moderne prevensjonsmidler som p-pille og spiral, ble tatt i alminnelig bruk rundt begynnelsen av 1970-årene. I 1970 var etterkrigsgenerasjonen i alderen 22 til 26 år, altså midt i sin reproduktive periode. Dersom vi ser tilbake på figur 4, så finner vi at de kumulerte fødselsrater for de tre kohorter følges ad temmelig nøyaktig inntil kvinnene i gjennomsnitt er rundt 26 år, da kurven for de yngste kvinnene flater ut i forhold til de to øvrige kohortene.

Antagelig er dette et uttrykk for at kvinnene fikk reelle valgmuligheter. Utdanningssystemet var i stor grad åpnet for dem. Arbeidsmarkedet likeså. Men det ble altså ikke slik at bare de kvinnene som ønsket og tok utdanning og som gikk ut i yrkeslivet, begrenset sitt barnetall. Hovedtendensen ble at alle grupper av kvinner fikk færre barn, selv om også det at flere kvinner fikk høyere utdanning og større yrkesaktivitet i noen grad virket inn på nedgangen i barnetall.

De moderne prevensjonsmidler gav kvinner nye muligheter og etterkrigsgenerasjonen var den første kohort som kunne anvende disse fra et relativt tidlig tidspunkt i sin fødeaktive periode. En mulighet som fulgte av de moderne prevensjonsmidler var en oppløsning av båndet mellom seksualitet, ekteskap og barnefødsler. Man kunne inngå varige seksuelle forhold uten de tidligere tiders valg eller kvaler med hensyn til barn - ikke barn. Spørsmålet om seksualitet ble løsrevet fra spørsmålet om barn.

Samliv uten vigsel var en lite vanlig samlivsform i Norge fram til begynnelsen av 1970-årene. Selmer (1983) viser at fødselskohorten 1946 - 1950 så å si er "trendsetters" for disse nye samlivsformer. Fra denne kohorten finner hun en økende andel kvinner som har levd i samliv uten vigsel og en nedgang i andel kvinner som har giftet seg uten først å ha levet en periode i samliv uten vigsel. For de yngre kvinnene som kommer etter 1946 - 1950 kohorten, blir denne tendensen stadig sterkere.

Etterkrigsgenerasjonen var de første. De er den første kohort som markerer et nytt mønster for samliv mellom mann og kvinne i nyere tid. Færre kvinner blir gift uten å ha levd en periode i samliv uten vigsel. Men det å leve i samliv overhodet, gift eller ugift, er blitt

stadig mer vanlig blant unge kvinner født i tidsrommet 1933 - 1955. Samliv uten vigsel har i særlig grad hatt som konsekvens at flere unge kvinner lever i et fast forhold med en mann, mens dette har hatt liten innvirkning på den andel av de eldre kvinnene (her over 30 år) som lever i samliv med en mann. Dette betyr at samliv uten vigsel for unge kvinner ser ut til å komme i tillegg til den andel kvinner som lever i ekteskap, mens det for de eldre kvinnene ser ut til å representere et alternativ til ekteskap.

De nye samlivsmønstre har konsekvenser for barnefødsler, fordi samliv uten vigsel i stor grad ser ut til å være barnløse. Selmer fant i sin analyse at svært få barn blir født i denne samlivsformen. Mens førstefødselsraten pr. 1 000 kvinner etter to år i samliv uten vigsel var 8, så var den tilsvarende raten 46 for kvinner som levde i ekteskap.

Nå har samliv uten vigsel også tidligere vært praktisert i enkelte deler av landet, og da særlig i deler av Nord-Norge. Brunborg (1979) fant i sin analyse av samliv uten vigsel at de kunne deles inn i to kategorier. Det er den tradisjonelle form og den nye form som nå praktiseres i mer bymessige områder. Den tradisjonelle formen for samliv, var antagelig ikke barnløs og hadde også en annen aldersstruktur enn de nye samlivsformene.

De nyere former for samliv uten vigsel har sin rot i andre sosio-økonomiske grupper, enn de tradisjonelle. Vi vil tro at de representerer en "moderne" livsstil og at denne nye samlivsformen lettere vil la seg gjennomføre i bysamfunn blant annet fordi gjennomsliktigheten er liten og fordi det eksisterer en løsere tilknytning til normer for ekteskapsliggende forhold, enn det vil gjøre i mindre bygdesamfunn. Derfor vil vi som et siste moment nevne at utviklingen i retning av at en større del av befolkningen er bosatt i bymessige områder, også kan gi seg utslag i reduksjon i barnetall.

Sentralitet av bosted er følgelig en faktor som må tas i betraktning når vi skal vurdere forhold som virker på barnetallet. En mengde undersøkelser viser at det er store regionale fruktbarhetsforskjeller innen et land (se f.eks. Berge 1981 og Noack og Østby 1981). Byene har hatt stor betydning ved endringer av fruktbarheten i Norge. Den store nedgangsperioden rundt slutten av 1800-tallet startet i byene. Likeså var det i byene vi fikk de sterkeste utslagene, både ved forsterkningen av fruktbarhetsfallet i 1920- og 1930-årene og den oppgangen i fødsels-tallene som vi hadde etter annen verdenskrig, Noack og Østby (1981:72). Selv om de regionale forskjeller i Norge har avtatt og blitt mindre

viktige de seinere år, så har det vært slik at endringer først har latt seg merke i byene. Og fortsatt finner vi klare forskjeller i barnetall etter de ulike regioner i Norge, med den laveste fruktbarhet i de indre Østlandsregioner, og den høyeste i kyststrøkene på Sør- og Vestlandet.

Innen prosjektet "Fruktbarhet og yrkesaktivitet" som også denne analysen hører inn under, har vi tidligere diskutert resultater fra en flervariabel analyse av forhold som virker inn på barnetall. Her kommer det også fram at etter samlivsform og alder ved ekteskapsinngåelse, er det sentraliseringsgraden av bostedet som har størst innvirkning på barnetallet (Jensen 1981b). Kvinner som bodde i sentrale områder, hadde klart færre barn enn kvinner som bodde spredtbygd. Og denne faktoren hadde større innvirkning enn f.eks. kvinnenes utdanningsnivå.

Det er ikke urimelig å tenke seg at kvinnens bosted vil ha en sterk innflytelse på mange forhold som er knyttet til det å få flere barn. For eksempel kan vi nevne så vel muligheten for å få en jobb som nødvendighetene av å ha en jobb.

Ettersom det i etterkrigstiden har vært en sterk økning i andel av befolkningen som bor i bymessige strøk, så er det også i tråd med forventningene at dette gir seg utslag på barnetallet.

5. SAMMENDRAG

I denne artikkelen har vi satt søkelyset på tre fødselskohorter av kvinner. Vi tror at de eldste og de yngste kohortene har vokst opp i historiske epoker som gir forskjellige muligheter med hensyn til å realisere andre sider ved seg selv enn familie- og morsrollen. Som særlige kjennetegn ved den periode da de yngste kvinnene innledet sin reproduktive periode, har vi framhevet deres utdannings- og yrkesvalgmuligheter. Dette er endringer som har nådd den yngste kohorten, etterkrigskvinnene, i en tidlig livsfase og som dermed kan tenkes å ha virket inn på deres reproduksjonsmønster. Vi ønsket å diskutere hvorvidt det er rimelig å si at de yngste kvinnene har et annet mønster for barnefødsler og om den nedgang vi har hatt i de årlige fødselsrater kan skrives tilbake til dette.

Innledningsvis stilte vi spørsmålet om i hvilken grad endringer i barnetall fra eldste til yngste kohort av kvinner kunne føres direkte tilbake til endringer i utdannings- og yrkesmønsteret blant kvinnene. Ved å se på det samlede fruktbarhetstallet i etterkrigsperioden, da de

tre kohortene var i sin fødeaktive periode, fant vi at dette sank med vel 30 prosent (figur 2). Imidlertid blir denne nedgangen langt mindre dramatisk når vi tar for oss endringene i fødselstall fra den yngste til den eldste kohort. I 1981 da etterkrigskohorten var i alderen 33-37 år hadde de født 88 prosent av det barnetall den eldste kohorten kvinner hadde født. Den eldste kohorten, på sin side, har fått flere barn enn enda eldre kvinner i dette århundre. Den yngste kohort i vårt materiale er følgelig sammenlignet med den mest barnerike kohort i vårt århundre.

Likefullt er det verdt å gå nærmere inn på den nedgangen som har vært. I hele perioden fra 1920 har barnetallet i nåværende ekteskap sunket sterkt, fra i gjennomsnitt 4 barn pr. familie til i overkant av 2 barn. En ytterligere reduksjon i barnetallet, vil på lang sikt føre til en nedgang i den totale folkemengde og til omfattende aldersforskyvninger i befolkningen. Det betyr også at en betydelig andel kvinner faktisk føder færre barn enn det antall de i fruktbarhetsundersøkelsen oppgir som et "ideelt" barnetall i generell betydning, de oppfyller ikke selv den "tobarnsnormen" som de finner rimelig for andre.

Vi har her funnet klare forskjeller i det antall barn en kvinne har, avhengig av utdanningsnivå og hvorvidt hun har vært stabilt yrkesaktiv i sin samlivsperiode eller ikke. De høyeste gjennomsnittlige barnetall har ikke yrkesaktive kvinner med lav utdanning. De laveste har helt yrkesaktive kvinner med middels utdanning. Dette er hovedmønsteret og det har holdt seg gjennom den perioden vi har analysert.

I og med at det er så vidt klare forskjeller i barnetall mellom grupper av kvinner avhengig av deres utdanningsnivå og yrkesaktivitet, så ville det være rimelig å forvente en nedgang i barnetallet som et resultat av at flere kvinner blant de unge tilhørte grupper med lave barnetall. Det vil si at vi i perioden fra 1953 har hatt en økning i gruppen kvinner med høyere utdanning og med mer stabil yrkesaktivitet. En del av de endringer vi har hatt i barnetallet, kan også føres tilbake til et økt utdanningsnivå og økt andel kvinner med stabil yrkesaktivitet. Dette gjelder likevel kun en mindre del av barnetallsendringene. Vi har funnet at nedgangen i barnetall gjelder alle grupper av kvinner. Når vi sammenligner barnetallet i grupper av kvinner blant de yngste, med de tilsvarende grupper av kvinner blant de eldste, viser dette at de yngste kvinnene har redusert sitt barnetall uavhengig av utdanningsnivå og yrkesaktivitet. Det synes rimelig å trekke en konklusjon om at nedgangen i barnetall ser ut til å være av generell karakter.

SUMMARY IN ENGLISH

During the post-war period (1950 - 1981) the decline in total fertility was about 30 per cent. Our approach in analysing this has been to look at the fertility of three cohorts of women who were 29 to 33 years, 34 to 38 years, and 39 to 44 years in 1977, respectively. This was the year of the Norwegian Fertility Survey, where 4 137 women were interviewed and upon which most of this investigation is based. Those three cohorts gave births from the beginning of the 1950s and even though it is probably that the youngest cohort has not yet completed birthgiving, we assume that their pattern of fertility is final enough to draw some conclusions.

We have analysed the influence of a rising level of education and an increase in employment on fertility among the youngest women as compared to the oldest. Our starting point has been women with experience from marriage or cohabitation with a man, regardless of whether this relationship was still intact (altogether 2 138 women). The level of education has been measured as the normal duration of schooling to attain the highest education stated by the women. The duration of schooling is divided into three levels; low, medium, and high level of education. As a measure of attachment to employment, we have used the proportion of time in employment on the total time in marriage or cohabitation. This proportion is divided into three groups: women who worked less than 15 per cent are grouped as "not employed", women who worked 15 to 74 per cent of their time in marriage or cohabitation were classified as "partly employed"; the rest, that is those who spent 75 per cent or more in the labour force, were classified as "fully employed". We do not have data, however, of whether the time spent in labour force during marriage or cohabitation was part-time or full-time.

We assume that education as well as employment offer alternatives to the role as mother (housewife) and both of these are more available to the youngest cohort as compared to the oldest. We have analysed whether the decline in fertility may be explained by the level of education and employment of the youngest cohort.

By using data from the Central Population Register we may follow the development of births among the three cohorts from 1950 to 1981. We found that the patterns of fertility by age of the three cohorts were similar until the age of about 25 years, when a considerable decline in births took place in the youngest cohort. However, to some degree the low number of births during the mid-twenties was replaced later in the

life-course. By 1981, the youngest cohort had given births to 88 per cent of the number of children being born by the oldest cohort. Hence it seems that the annual decline in fertility might partly be a result of displacement of births by the youngest cohort in our analysis, which occurred together with a postponement of first births among still younger women (Noack and Østby 1983).

Although we find few evidences of a dramatic decline in the final number of children among the youngest cohort, there certainly will be some decline. At the point of time of the fertility survey, the distance in the number of children among the youngest women, as compared to the oldest, was rather marked. By analysing these data, we made use of the number of children as well as the expected number of children.

We found clear differences both in the actual number of children and the expected number of children, with respect to the level of education and employment. We found that actual and expected fertility declined by a rise of the level of education and the employment pattern during marriage or cohabitation. However, this pattern was not consistent when the number of children was related to both level of education and employment at the same time. It turned out that while "not employed" women with the lowest level of education had the highest number of children, the lowest number of children was found among "fully employed" with the medium level of education. We have related this result to the question of motivation for employment as well as resources for being "fully employed" and being a mother at the same time.

The distribution of the number of children by education and employment indicates that the low number among "fully employed" women with the medium level of education, is a result of a majority of these women having none or only one child. We must keep in mind the possibility of a selected group of women being "fully employed". As having a child still is the most important reason for leaving the labour market, the group of "fully employed" women may be overrepresented by infecund or subfecund females. However, this counts for all levels of education.

We found clear differences in the number of children, dependent on the level of education and employment. By means of a decomposition technique we identified how much of the decline might be said to be a result of the general increase in education and employment (the structural component). The proportion of the decline which could not be traced back to the structural component is called the fertility component. It turned out that the greatest part of the decline could be traced back to the fertility component, but the structural component was not negligible.

When taking into account both the increase in the proportion of women with higher level of education and employment at the same time, we found that nearly 20 per cent of the decline in fertility from the oldest to the youngest cohort might be due to structural changes in education and employment patterns.

However, the fertility component was more important and here we found that no group of women could be characterized as "decliners" on behalf of others regarding the development of number of children. Rather, our conclusion is that the decline in number of children seems to be of a general character.

It emerges obviously that the decline in fertility is due to a conglomerate of factors. In this the increase in the level of education as well as employment has to be included. Those two factors alone, however, only explain a minor part of the changes in fertility. Other factors, such as modern methods of contraception, cohabitation without marriage, and the tendency of clustering of people in centralized areas, just to mention some, have to be taken into account. In this respect we still think that the first post-war generation of women represents a watershed regarding the future role of females. They were the first generation to get access to the new possibilities which are represented in the structural changes in the factors mentioned above. Although their final reproductive result may not be a dramatic decline, even a minor decline may be substantial because of the existing low level of fertility. However, the most important consequence may be the creation of a new role of women and thus setting a trend for younger generations.

LITTERATUR

- Berge, Erling (1981): The Social Ecology of Human Fertility of Norway 1970. Ann Arbor, University Microfilms Int.
- Berge, Erling (1982): Om strukturelle føringer på familiestorleiken. I Sosiologi i dag, nr. 4.
- Brunborg, Helge (1975): Fruktbarheten til fødselskohorter av norske kvinner etter 1925. IO 75/27, Statistisk Sentralbyrå.
- Brunborg, Helge (1979): Cohabitation Without Marriage in Norway. Art. 116, Statistisk Sentralbyrå.
- Bjørø, Kirsten: "Barn ingen hindring". En studie om kvinnes sysselsetting i Norge i 1970-åra. Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning, Rapport 81:2.
- Christie, Nils (1968): Langhåret livsstil. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvitenskap.
- Ellingsæter, Anne Lise og Gunvor Iversen (1984): Endringer i kvinners arbeidsmarkedstilpasninger. Kommer i serien SØS i Statistisk Sentralbyrå.
- Fure, Eli, Hege Brit Randsborg og Sølvi Bange Sogner (1982): "... it happens in Drammen, like anywhere else in Europe, even in Paris and London". Paper til Nordisk Demografisk Symposium, Kungälv.
- Gurak, Douglas T. and Mary M. Kritz (1982): Female Employment and Fertility in the Dominican Republic: A Dynamic Perspective. American Sociological Review Vol. 47.
- Hagen, Vivi og Kari Skrede (1976): Giftede kvinner, familiefase og yrkesaktivitet. En analyse av ektefellene i datamaterialet fra Yrkeshistorieprosjektet. Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning. Arbeidsrapport nr. 22.
- Hoffmann, Lois Wladis (1974): Employment of women and fertility. I Working Mothers. An Evaluative Review of the Consequences for Wife, Husband and Child. Ed: Lois Wladis Hoffmann and F. Ivan Nye. Jossey-Bass Publishers. San Fransisco-Washington-London.
- Huber, Joan: Will U.S. Fertility Decline Toward Zero? The Sociological Quarterly 21, Autumn 1980: 481-492.
- Jensen, An-Magritt (1981a): Jobb, barn og likestilling. Art. 129, Statistisk Sentralbyrå.
- Jensen, An-Magritt (1981b): Barnetall og yrkesaktivitet. Art. 132, Statistisk Sentralbyrå.
- Jones, Elise F. (1981): The Impact of Women's Employment on Marital Fertility in the U.S. 1970 - 1975. Population Studies, Vol. XXXV, No. 2.
- Kestenbaum, Bertram M. (1979): Fertility and Work History: Findings from the 1973 exact Match. Public Data Use, Vol. 7, No. 516.

- Kupinsky, Stanley (1971): Non-Familial Activity and Socio-Economic Differentials in Fertility. *Demography*, Vol. 8, No. 3.
- Ljones, Olav (1979): Kvinners yrkesdeltaking i Norge. SØS 39, Statistisk Sentralbyrå.
- Ljones, Olav (1984): Kvinners yrkesdeltaking i et langsiktig perspektiv. Kommer i *Kvinner i arbeid* (foreløpig tittel). Kristin D. Titlestad og Tor Rødseth, red., Universitetsforlaget.
- Marsh, Lawrence C. (1981): Hours Worked by Husbands and Wives. *Journal of Family Issues*, Vol. 2, No. 2.
- Moen, Bjørg (1981): Fruktbarhetsutvikling og fruktbarhetsteorier. Norge i et internasjonalt perspektiv. SØS 47, Statistisk Sentralbyrå.
- Moen, Bjørg og Per Sevaldson (1982): Fødselstallene i Norge 1950 - 1975. Endringsfaktorer. Art. 135, Statistisk Sentralbyrå.
- Myrdal, Alva and Viola Klein (1956): *Women's Two Roles. Home and Work.* Routledge & Kegan Paul LTD, London.
- Noack, Turid og Lars Østby (1981): Fruktbarhet blant norske kvinner. Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977. SØS. 49, Statistisk Sentralbyrå.
- Noack, Turid og Lars Østby (1983): Barnløshet - savn eller ønske? Om ufrivillig og frivillig barnløshet. Art. 140, Statistisk Sentralbyrå.
- Rallings, E.M. and F. Ivan Nye (1979): *Wife-Mother Employment, Family and Society. Contemporary Theories about the Family. Vol. I.* Ed.by: Wesley R. Burr, Reuben Hill, F. Ivan Nye, Ira L. Reiss. The Free Press, New York, London.
- Roszak, Theodore: *The Making of a Counter Culture.* Faber and Faber, London 1968.
- Selmer, Randi: Samliv uten vigsel, ekteskap og fødsler. Art. 146, Statistisk Sentralbyrå.
- Skrede, Kari (1982): Forsørgerlønn og familieøkonomi. Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning, Notat nr. 16.
- Statistisk Sentralbyrå (1983): Folkemengdens bevegelse, NOS B 309 og tidligere utgaver.
- Statistisk Sentralbyrå (1978): Historisk statistikk, NOS XII 291.
- Statistisk Sentralbyrå (1981): Kvinners arbeid 1980, NOS B 242.
- Statistisk Sentralbyrå (1983): Sosialt utsyn, SA nr. 51.
- Thomson, Elisabeth (1980): The Value of Employment to Mothers of Young Children. *Journal of Marriage and the Family.* August.
- Ware, Helen (1975): Fertility and Work-Force Participation: The Experience of Melbourne Wives. *Population studies* 30(3).
- Østby, Lars (1983): Prevensjonsbruk i Norge. *Tidsskrift for den norske lægeforening*, nr. 26.

Utkommet i serien Artikler fra Statistisk Sentralbyrå (ART) - ISSN 0085-431X
 Issued in the series Articles from the Central Bureau of Statistics (ART)

- Nr. 139 Nils Terje Furnes og Svein Lasse Røgeberg: Compilation of Input-Output Tables in Norway Beregning og sammenstilling av kryssløpstabeller i Norge 1983 37 s. kr 12,00 ISBN 82-537-1885-3
- 140 Turid Noack og Lars Østby: Barnløshet - savn eller ønske? Om ufrivillig og frivillig barnløshet Childless or Childfree? About Infecundity and Intentional Childlessness 1983 50 s. kr 12,00 ISBN 82-537-1894-2
- " 141 Olav Bjerkholt: Experiences in Using Input-Output Techniques for Price Calculations Bruk av kryssløpsmodeller for prisberegninger 1983 24 s. kr 12,00 ISBN 82-537-1926-4
- " 142 Finn R. Førsund and Eilev S. Jansen: The Interplay between Sectoral Models Based on Micro Data and Models for the National Economy Samspillet mellom sektormodeller basert på mikrodata og modeller for økonomien som helhet 1983 22 s. kr 12,00 ISBN 82-537-1934-5
- " 143 Svein Longva and Øystein Olsen: Price Sensitivity of Energy Demand in Norwegian Industries Prisfølsomheten i energietterspørselen i norske næringssektorer 1983 25 s. kr 12,00 ISBN 82-537-1960-4
- " 144 Hans Viggo Sæbø: Land Use and Environmental Statistics Obtained by Point Sampling Areal- og miljøstatistikk utarbeidet ved hjelp av punktutvalg 1983 31 s. kr 12,00 ISBN 82-537-1966-3
- " 145 Finn R. Førsund and Eilev S. Jansen: Technical Progress and Structural Change in the Norwegian Primary Aluminum Industry Teknisk framgang og strukturendring for produksjon av primær aluminium i Norge 1983 21 s. kr 12,00 ISBN 82-537-2000-9
- " 146 Randi M. Selmer: Samliv uten vigsel - Ekteskap og fødsler Cohabitation without Marriage - Marriage and Births 1983 70 s. kr 18,00 ISBN 82-537-2002-5
- " 147 An-Magritt Jensen: Flere i yrke - Færre barn? Om endringer i barnetall, utdanning og yrkesaktivitet Working Mothers - Fewer Children? About Changes in Number of Children, Education, and Employment 1983 59 s. kr 18,00 ISBN 82-537-2007-6
- " 148 John K. Dagsvik: Discrete Dynamic Choice: An Extension of the Choice Models of Thurstone and Luce Diskret dynamisk valg: En utvidelse av valgmodellene til Thurstone og Luce 1983 48 s. kr 12,00 ISBN 82-537-2009-2

Fullstendig oversikt over tidligere nummer av serien Artikler finnes i nr. 140.

Publikasjonen utgis i kommisjon hos
H. Aschehoug & Co. og Universitetsforlaget, Oslo,
og er til salgs hos alle bokhandlere
Pris kr 18,00

Omslag trykt hos Grøndahl & Søn Trykkeri, Oslo

ISBN 82-537-2007-6
ISSN 0085-431x